Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyi

Layihə Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir

Təhsil İnstitutu
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

İxtisasın adı: Tərbiyəçi-müəllim (məktəbəqədər)

İNKİŞAFETDİRİCİ, DƏSTƏKLƏYİCİ VƏ TƏHLÜKƏSİZ MÜHİTİN YARADILMASI

Bakı 2020

Bu modul dərs vəsaiti Avropa İttifaqının texniki yardımı çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyini dəstəkləmək üçün “Azərbaycanda Milli Kvalifikasiya Çərçivəsinin İcrasına Dəstək” (EuropeAid/138339/DH/SER/AZ) layihəsi tərəfindən hazırlanmışdır. Modulda ifadə olunan fikirlər və məlumatlara görə Avropa İttifaqı, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Təhsil İnstitutu məsuliyyət daşımır.

Modul dərs vəsaiti müvafiq təhsil proqramları (kurikulumlar) üzrə bilik və bacarıqların verilməsi məqsədilə hazırlanmışdır və ali təhsil səviyyəsində müvafiq modulların tədrisi üçün tövsiyə edilir. Modul dərs vəsaitinin istifadəsi ödənişsizdir və kommersiya məqsədi ilə satışı qadağandır.

Müəlliflər: Şəhla Əliyeva, Xalidə Həmidova, Svetlana Mustafayeva

Modul üzrə məsləhətçi: Aynur Kərimova

© Bakı – 2020
Modulda ifadə olunan fikirlər müəllifə aiddir, istifadə olunmuş fotolar açıq mənbələrdən götürülmüşdür. Antiplagiat və digər tədqiqat etikasının tələblərinin təmin olunması modul müəlliflərinin məsuliyyətidir.

MÜNDƏRİCAT

ƏSAS ANLAYIŞLAR ... 6

GİRİŞ ... 8

MODULUN SPESİFİKASİYASI ... 9

TƏLİM NƏTİCƏSİ 1: İNKİŞAFETDİRİCİ MÜHİT YARATMAQ ... 11

1.1. Verilən mövzuya uyğun inkişafetdirici mühitin yaradılması üçün təkliflər hazırlayır 12

Tələbələr üçün fəaliyyətlər ... 20

Qiymətləndirmə ... 21

1.2. İnkişafetdirici mühitin dəstəklənməsi üçün mərkəz və ya guşələrin layihələrini hazırlayır ... 22

Tələbələr üçün fəaliyyətlər ... 37

Qiymətləndirmə ... 38

TƏLİM NƏTİCƏSİ 2: DƏSTƏKLƏYİCİ MÜHİT YARATMAQ ... 39

2.1. Sağlam, həvəsləndirici, yaradıcı və inklüziv mühit üçün layihələr hazırlayır ... 40

Tələbələr üçün fəaliyyətlər ... 45

Qiymətləndirmə ... 46

2.2. Sosial-emosional mühitin yaradılması üçün tədbirlər planını şəraitə uyğun hazırlayır ... 48

Tələbələr üçün fəaliyyətlər ... 54

Qiymətləndirmə ... 55

2.3. Təlim, tərbiyə və inkişaf prosesində oyuncaq, material və avadanlıqları uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun seçir ... 57

Tələbələr üçün fəaliyyətlər ... 66

Qiymətləndirmə ... 67

2.4. Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydalarının tətbiqi üçün müxtəlif metodları təsvir edir ... 68

Tələbələr üçün fəaliyyətlər ... 76

Qiymətləndirmə ... 78

CAVABLAR ... 79

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI ... 80

ƏSAS ANLAYIŞLAR

0-3 yaşlı uşaqlar üçün inkişaf və təlim mühiti – uşağın inkişafı və böyüməsi üçün maksimal şəraitin yaradılması.

Dəyərləndirmə – dəyərləndirmə toplanmış məlumatların təhlili və nəticələrin çıxarılması prosesi. Dəyərləndirmə uşağın əldə etdiyi irəliləyişi müəyyən etmək üçün toplanmış məlumatlar barədə mühakimə yürütməkdən və həmin məlumatları şərh etməkdən ibarətdir.

Dəyərlər – şəxsiyyəti şərtləndirən keyfiyyətlər.

Diferensiallaşdırma – uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinin, maraq və tələbatlarının, fiziki və əqli inkişaf səviyyələrinin, psixo-fizioloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla təlimin təşkil olunması.

Erkən dövr inkişaf və təlim kurikulumu – uşaqların erkən (0-3 yaş) dövr inkişaf və təliminin son məqsədlərini, həmin məqsədlərə çatmaq üçün müəyyən edilən yol, forma və vasitələri, uşaq inkişafının və təliminin izlənilməsini və dəyərləndirilməsini, inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək mexanizmlərini özündə cəmləşdirən dövlət sənədi.

Əməkdaşlıq – "tərbiyəçi-uşaq", "uşaq-uşaq", "valideyn-tərbiyəçi","uşaq-valideyn" münasibətlərində qarşılıqlı fəaliyyətin təmin olunması.

Fasilitasiya – qrupda diskussiyanın təşkili, fəallaşdırılması, səmərəli yönəltmə prosesi, **fasilitator** isə - uşaq tərəfindən biliklərin əldə edilməsi prosesində bələdçi rolunu yerinə yetirən şəxsdir.

Fəaliyyətin aparıcı növü – uşaq həyatının bu dövründə uşağın inkişafına imkan yaradan ən yüksək dərəcəli fəaliyyət.

İnkişaf sahələri – uşaqların inkişaf sahələri üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşmasını təmin etmək üçün müəyyən olunan məzmunun zəruri hissəsi.

İnklüziv təhsil – təhsilin hamı üçü əlçatan olmasını nəzərdə tutan və bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşıdırlmasına əsaslanan inkişaf prosesidir. Bu, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsilə cəlb olunmasını da təmin edir.

Məktəbəqədər təhsil – məktəbəqədər yaşlı uşaqların intellektual, fiziki və mənəvi inkişafına xidmət edən, ilkin bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsinin formalaşdırılması prosesi.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi – məktəbəqədər təhsilin dövlət standartlarına uyğun olaraq məktəbəqədər yaşlı uşaqların təlim-tərbiyəsini, əqli, fiziki, mənəvi inkişafını və məktəbəhazırlığını həyata keçirən təhsil müəssisəsi.

Məktəbəqədər təhsildə qiymətləndirmə – məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişafı, nailiyyətləri və xüsusi ehtiyacları haqqında məlumatın toplanması və dəyərləndirilməsi prosesi.

Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı – uşaqların, ailənin, cəmiyyətin tələbatına uyğun olaraq, elmi-pedaqoji prinsiplər əsasında hazırlanan, ölkədə məktəbəqədər təhsil sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət edən ümumi normalar məcmusu.

Məktəbəqədər təhsilin kurikulumu – təlim nəticələri və məzmun standartlarını, inkişaf sahələrini, pedaqoji prosesin təşkili, təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi və monitorinqinin aparılması sistemini özündə əks etdirən konseptual dövlət sənədi.

Məzmun standartı – dövlətin təhsil alanların bilik və bacarıq səviyyəsinə qoyduğu dövlət tələbi.

Motivasiya – məşğələnin vacib komponenti olmaqla, uşaqların idrak fəallığına təkan verən proses.

Nəticəyönümlülük – fəaliyyətin əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələr əsasında qurulması.

Portfolio – uşaq haqqında məlumatların və onun müəyyən müddət ərzində yerinə yetirdiyi işlərin toplandığı xüsusi qovluq.

Resurslar – məzmun standartlarının reallaşdırılmasında istifadə olunan təlim vasitələri.

Şəxsiyyətyönümlü təlim prosesi – əsasında fərdiliyin tanınması, hər bir insanın orijinallığı, dəyəri, onun hər şeydən əvvəl şəxsiyyət kimi inkişafı, özünün təkrarolunmaz subyektiv təcrübəsi dayanan təlim.

Şəxsiyyətyönümlülük – uşaqlara bütöv bir şəxsiyyət kimi yanaşmağı və onlarda həyat üçün lazım olan ən zəruri dəyərlərin formalaşdırılmasını vəzifə kimi qarşıya qoyan prinsip.

Təhsildə inteqrasiya – təlimin məzmun komponentlərinin əlaqələndirilməsini təmin edən didaktik prinsip.

Təlim nəticəsi – müəyyən bir mərhələdə mənimsənilməsi nəzərdə tutulan və əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş təlim nailiyyətlərinin konkret səviyyəsi.

Təlim strategiyası – təhsil prosesində istifadə olunan forma, metod, üsul və vasitələrin məcmusu.

Təlimin məzmunu – uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına yönəlmiş bacarıqlar şəklində ifadə edilən təlim nəticələrinin (təlim standartlarının) məcmusu.

Tərbiyəçi-müəllim – uşaqların təlim-tərbiyəsini, hərtərəfli inkişafını, məktəbəhazırlıq təlimini təşkil edən və həyata keçirən, məktəbəqədər təhsil sahəsi üzrə ali və ya orta ixtisas təhsilli şəxs.

Uşağın inkişafı – uşağın hərəkətlərin, təfəkkürün, nitqin, qavrayış və ünsiyyətin mürəkkəb növlərini öyrəndiyi təşkil olunmuş və uzunmüddətli proses.

Uşaq nailiyyətləri – təlim zamanı uşaqların qazandıqları dəyərlər.

GİRİŞ

Hörmətli oxucu!

Məktəbəqədər təhsilin inkişafı üçün aşağıdakı sahələri əhatə edən çoxkomponentli təhsil mühiti yaradılmalıdır. İnkişafetdirici təhsil mühitinin bu günün tələblərinə müvafiq qurulması, böyüklərlə qarşılıqlı əlaqənin yaradılması, həmyaşıdlarla qarşılıqlı münasibətlərin qurulması, uşaqda dünyaya və özünə münasibətin yaradılması vacib məsələlərdəndir. Yaradılan öyrədici mühit uşaqların inkişafını, fiziki və əqli sağlamlığının qorunmasını təmin etməlidir.

Bu modul məktəbəqədər yaş dövrünə uyğun təhsil mühitinin formalaşdırılması sahəsində çalışacaq gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkar səriştələrinin inkişafını təmin etmək məqsədi ilə hazırlanmışdır. Modulda məktəbəqədər təhsilin dövlət standartının tələbləri nəzərə alınaraq çoxkomponentli təhsil mühitinin hazırlanmasında təhsilalanların bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün tələbə fəaliyyəti və müvafiq qiymətləndirmələr verilmişdir. Modulu uğurla bitirən tələbə bir çox bacarıqlar əldə etmiş olacaq.

Modul 2 təlim nəticəsindən ibarətdir. Hər bir təlim nəticəsi üzrə qiymətləndirmə meyarlarının məzmunu açıqlanmış, verilən məzmunun möhkəmləndirilməsi üçün "Tələbələr üçün fəaliyyətlər" və təhsilalanın məzmunu hansı səviyyədə qavradığını qiymətləndirmək üçün "Qiymətləndirmə" bölməsi verilmişdir.

Birinci təlim nəticəsi inkişafetdirici, öyrədici, həvəsləndirici, yaradıcı və inklüziv mühitin təşkili qaydalarını və həmin mühiti dəstəkləmək üçün layihələrin hazırlanmasını əks etdirir.

İkinci təlim nəticəsi, sağlam, həvəsləndirici, yaradıcı və inklüziv mühit üçün layihələrin hazırlanmasını, sosial-emosional mühiti yaratmaq üçün tədbirlər planının hazırlanmasını, təlim, tərbiyə və inkişaf prosesində oyuncaq, material və avadanlıqları uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun istifadəsini və təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydalarını əks etdirir.

Əziz təhsilalanlar! Unutmayın ki, gələcək fəaliyyətinizin yüksək səviyyədə qurulmasının əsası, sizə təqdim edilən materialların həm nəzəri, həm də praktiki mənimsənilməsindən çox asılıdır.

MODULUN SPESİFİKASİYASI

Modulun adı:	İnkişafetdirici, dəstəkləyici və təhlükəsiz mühitin yaradılması
Modulun kodu:	SS-2020-07
Modulun ümumi məqsədi:	*Bu modulu tamamladıqdan sonra tələbə müvafiq mərkəz və güşələrin layihələrini hazırlayaraq inkişafetdirici mühit yaratmağı, sağlam, həvəsləndirici, yaradıcı, inklüziv və sosial-emosional mühiti yaradaraq dəstəkləyici mühit yaratmağı, təhlükəsizlik və düzgün davranış qaydalarını tətbiq etməklə təhlükəsiz mühit yaratmağı bacaracaqdıq.*
Təlim (öyrənmə) nəticələri	**Qiymətləndirmə meyarları**
1. İnkişafetdirici mühit yaratmaq	➢ Verilən mövzuya uyğun öyrədici mühit yaratmaq üçün təkliflər hazırlayır; ➢ İnkişafetdirici mühiti dəstəkləmək üçün mərkəz və ya güşələrin layihələrini hazırlayır.
2. Dəstəkləyici mühit yaratmaq	➢ Sağlam, həvəsləndirici, yaradıcı və inklüziv mühit üçün layihələr hazırlayır; ➢ Sosial-emosional mühiti yaratmaq üçün tədbirlər planını şəraitə uyğun hazırlayır; ➢ Təlim, tərbiyə və inkişaf prosesində oyuncaq, material və avadanlıqları uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun seçir. ➢ Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydalarını tətbiq etmək üçün müxtəlif metodları təsvir edir.

TƏLİM NƏTİCƏSİ 1

İNKİŞAFETDİRİCİ MÜHİT YARATMAQ

1.1. Verilən mövzuya uyğun inkişafetdirici mühitin yaradılması üçün təkliflər hazırlayır

İnkişafetdirici mühitin yaradılması üçün təkliflərin hazırlanması

İnkişafetdirici-öyrədici mühitin konsepsiyası

Müasir məktəbəqədər pedaqoji elm və təcrübənin ən mühüm vəzifələri uşaqların sağlamlığının qorunması, onların hərtərəfli inkişafı, təlim və tərbiyə prosesinin humanistləşdirilməsi və gücləndirilməsi məsələləridir.

Məktəbəqədər təhsil proqramı həyata keçirilən müəssisədə əşyavi-inkişaf mühiti təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün ən vacib meyarlardan biridir.

Məktəbəqədər müəssisələrdə təhsil mühitinin inkişaf etdirilməsi standartların həyata keçirilməsində əsas amil hesab olunur. Bu zaman fəalliyyət əsasdır və o, psixikanı qurur. Fəaliyyətsizlik şəxsiyyətin formalaşmasına mənfi təsir göstərir və imkanları məhdudlaşdırır. Bir çox alim şəxsiyyətin inkişafında fəaliyyət və fəaliyyətsizlik haqqında fikirlər bildirmişdir. Məsələn, A.V.Zaporojes fəaliyyəti yüksək dəyərləndirir və fəaliyyəti uşaqların zehni inkişafının gücləndirilməsi (zənginləşdirilməsi) kimi izah edirdi. Bu zaman aşağıdakılar (Qrafik 1.1) nəzərə alınmalıdır:

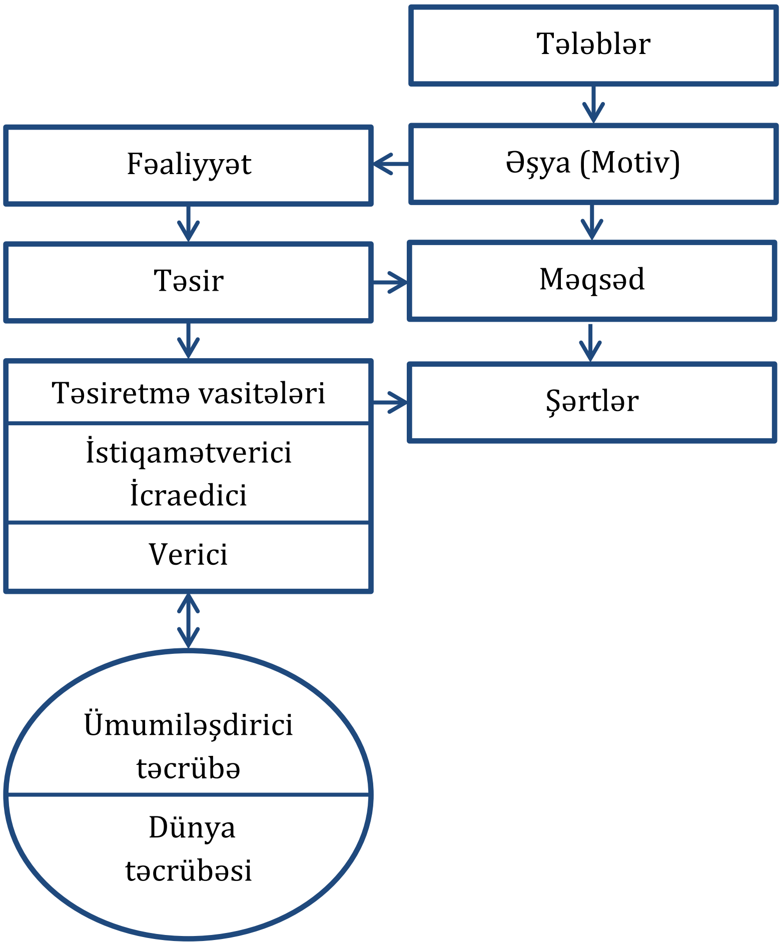

Qrafik 1.1. Fəaliyyətin təşkil olunması

Təhsilləndirici mühit:

- Uşaqların fiziki və psixi sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsinə təminat verir;
- Uşaqların emosional rifahını təmin edir;
- Pedaqoji işçilərin peşəkar inkişafına kömək edir;
- Dəyişən variativ məktəbəqədər təhsil üçün şərait yaradır;
- Məktəbəqədər təhsilin açıqlığını təmin edir;
- Valideynlərin (qanuni nümayəndələrin) təhsil fəaliyyətində iştirakına şərait yaradır.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin təhsil mühiti təhsil prosesinin nəticələri, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin xarakteri və hər bir uşağın inkişafına təsir göstərir.

Təhsilləndirici mühit uşaqların inkişafına şərait yaradır. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin inkişafda olan təhsil mühiti aşağıdakı komponentlərdən ibarətdir:

- Pedaqoji proses iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsindən;
- Əşya-məkan mühitindən (Şəkil 1.1);
- Məktəbəqədər təhsilin məzmunundan.

Şəkil 1.1. Əşyavi-məkan mühiti

1. Pedaqoji proses iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsi tərbiyəçi-müəllim, uşaq və valideynlərin birgə tapşırıq və nəticələrə nail olunması üçün razılaşdırılmış fəaliyyətidir.
2. Əşyavi-məkan mühiti təhsil mühitinin tərkib hissəsidir. Orada təhsil avadanlığı, materiallar, mebel, inventar, oyunlar, oyuncaqlar və s. təqdim olunur.
3. Məktəbəqədər təhsilin məzmunu bilik, bacarıq və vərdişlər, dünyagörüşü və əxlaqi-estetik ideyalar, eləcə də sosial, idrak və yaradıcılıq təcrübəsinin elementləri sistemidir.

Təhsil mühitinin bütün komponentləri bir-birilə bağlıdır və bir-birindən asılıdır:

1. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin təhsilləndirici mühitinin strukturunda böyük əhəmiyyət kəsb edən təlim prosesində iştirakçıların qarşılıqlı əlaqəsi vardır.

Qarşılıqlı əlaqə məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin kollektivinin peşəkar səriştəsindən asılıdır. Kollektivin yaradıcılıq və innovasiya fəaliyyətinə hazır olması, uşaqlar və onların valideynləri ilə qarşılıqlı əlaqədə kommunikativ qabiliyyətlərin təzahürüdür.

Nəticədə, təkcə hər bir uşağın deyil, həm də tərbiyəçi-müəllimin peşəkar və şəxsi inkişafı baş verir.

2. İnkişafetdirici mühit - xüsusi təşkil olunmuş məkanla təmsil olunan təhsilləndirici mühitin bir hissəsidir.

Hər hansı bir yaş qrupu üçün əşya-məkan mühitinin yaradılması və öyrədici mühitin müasir formada dizaynı zamanı yaş qrupunun psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

3. *Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin təhsil mühitinin növbəti komponenti məktəbəqədər təhsilin məzmununun mənimsənilməsidir*.

Məktəbəqədər təhsilin məzmunu aşağıdakılarla müəyyən edilir:

- Dövlət təhsil standartları;
- Məktəbəqədər müəssisə tərəfindən işlənib hazırlanan əsas təhsil proqramı;
- Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin qrup uşaqlarının yaş və fərdi inkişafının xüsusiyyətləri.

Beləliklə, təhsil mühiti uşaqların böyüməsi prosesində daim dəyişən, uşağa yaşın genetik vəzifələrini mənimsəməyə kömək edən açıq və canlı sistemdir.

İnkişafetdirici mühitin təşkilinə qoyulan tələblər

İnkişafetdirici təlim mühiti uşaqların təfəkkür, sosial, emosional, fiziki və yaradıcı inkişafına böyük təsir göstərir. Fiziki və psixoloji baxımdan təhlükəsiz və həvəsləndirici mühit yaradılaraq uşaqların müstəqil və qrup fəaliyyətləri, oyunlar, müxtəlif vasitələr və böyüklərlə qarşılıqlı əlaqə vasitəsilə inkişafı dəstəklənir. Uşaqyönümlü mühitin yaradılması işində aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınmalıdır:

- Uşaqların ətraf mühitdə olan əşyalar və onları əhatə edən insanlarla qarşılıqlı əlaqə quraraq öyrənməsi və biliklər qazanması;
- Uşaqların inkişafı və öyrənməsinin təmini üçün onların maraq, ehtiyac və güclü tərəflərinin nəzərə alınması.

İnkişafetdirici mühitin daxili (məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin və qrupun daxili mühiti) və xarici (məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin həyətyanı sahəsi) olmaqla 2 tipi mövcuddur.

Daxili inkişafetdirici mühit: Fəaliyyət mərkəzləri belə mühitin yaradılması üçün əsas vasitədir. Belə mühit uşağın maraq (müxtəlif mərkəz və materiallar) və ehtiyaclarına (uşağın fəaliyyət mərkəzini seçmək imkanı) uyğun təlimin təcrübədə həyata keçirilməsinə imkan verir.

Xarici inkişafetdirici mühit: Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin sahəsi daxili məkanda mümkün olmayan imkanları təmin etməlidir.

Əşyavi-məkan mühiti inkişaf etdirilməklə aşağıdakılar təmin edilməlidir:

- Uşaq və böyüklər arasında ünsiyyət və əməkdaşlığın yaradılması imkanı;
- Uşaqların motor fəaliyyəti imkanı;

Fərdi fəaliyyət üçün fürsət.

İnkişaf edən əşyavi-məkan mühiti üçün aşağıdakılar təmin edilməlidir (Şəkil 1.1) :

- Müxtəlif təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi;
- İnklüziv təhsil üçün zəruri şərait;
- Təhsil fəaliyyətinin həyata keçirildiyi milli-mədəni və iqlim şəraitinin nəzərə alınması;
- Uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması.

Təhsil məkanının inkişaf edən təhsil mühiti kimi çıxış etməsi üçün ona daxil edilən komponentlərin qarşılıqlı təsiri zamanı müəyyən xüsusiyyətlər əldə edilməlidir:

- Təhsil strukturlarının şəxsiyyət, ətraf mühit və cəmiyyətin dəyişən ehtiyaclarına uyğun olaraq sürətlə yenidən qurulma qabiliyyətini ifadə edən *çeviklik;*
- Daxil edilən elementlərin fəaliyyətində qarşılıqlı fəaliyyət və ardıcıllıq vasitəsilə ifadə olunan *davamlılıq;*
- Əhalinin təhsil xidmətlərinə olan tələbatına uyğun olaraq inkişaf mühitinin dəyişilməsini nəzərdə tutan *variativlik;*
- Ona daxil edilən strukturların qarşılıqlı fəaliyyətinin gücləndirilməsi vasitəsi ilə tərbiyə məsələlərinin həllini təmin edən *inteqrasiya;*
- Təhsilin bütün subyektlərinin idarəetmədə geniş iştirakı, təlim, tərbiyə və qarşılıqlı fəaliyyət formalarının demokratikləşdirilməsini nəzərdə tutan *açıqlıq.*

İdeal olaraq, məktəbəqədər təhsil müəssisəsi uşaq üçün təbii və real həyatı təqdim edir ki, bu da bir-biri ilə bağlı iki mühüm problemin həllinə zəmin yaradır. Bir tərəfdən, təlim-tərbiyə vəziyyətlərini uşaq həyatının reallıqlarına maksimum yaxınlaşdırır ki, bu da uşaqların şəxs olaraq qəbul edilməsinə köməklik edir, digər tərəfdən, uşağın insanın sosial varlığına maksimum yaxın olan vəziyyətində ona hərəkət etmək və ünsiyyət qurmasını öyrədir.

Xüsusi şəkildə təşkil edilmiş mühit aşağıdakı tələblərə uyğun olmalıdır:

- Uşağın özünütəhsil qabiliyyətinin inkişafına müsbət təsir göstərir;
- Stimulyator rolunda çıxış edir;
- Şəxsi inkişafı zənginləşdirir;

Müxtəlif qabiliyyətlərin erkən təzahürünə kömək edir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin əsas proqramının strukturu və standartların tələblərinə uyğun olaraq ətraf mühit (Şəkil 1.2):

Şəkil 1.2. Təhsilləndirici mühit nümunəsi

- Təhsilin inkişafı prinsipinə uyğun olmalıdır. Bu prinsipin məqsədi isə uşağın inkişafıdır;
- Elmi əsaslandırma və praktik tətbiqetmə prinsiplərini birləşdirməlidir;
- Tamlıq, zərurət və yetərliliyin (kafilik) meyarlarına cavab verməlidir (qoyulmuş təhsil məqsəd və vəzifələri yalnız zəruri və kifayət qədər material üzərində həll etmək və ağlabatan minimuma maksimal yaxınlaşmağa imkan verməlidir);
- Uşaqların yaş imkanları və xüsusiyyətləri, təhsil sahələrinin spesifikası və imkanlarına uyğun olaraq təhsil sahələrinin inteqrasiyasını təmin etməli və təhsil prosesinin kompleks-tematik prinsipinə əsaslanmalıdır;
- Böyüklər və uşaqların birgə fəaliyyətində proqram təhsil vəzifələrinin həlli və

uşaqların müstəqil fəaliyyətinə yalnız birbaşa təhsil fəaliyyəti çərçivəsində deyil, həm də məktəbəqədər təhsilin spesifikasına uyğun olaraq rejim anları keçirməlidir;

- Tərbiyəçi müəllim və uşaq arasında yaşa uyğun qarşılıqlı əlaqə formaları üzrə tədris prosesini qurmalıdır;
- Yaş, gender, fərdi tələbatlar, maraq və qabiliyyətlər nəzərə alınmaqla uşaqların oyun fəaliyyətinin dəstəklənməsi və inkişafı üçün tam şəkildə şəraiti təmin etməlidir.

Təhsil mühitinin strukturu

Təhsil məkanını elə qurmaq lazımdır ki, uşaqlar özləri öz inkişaf təşəbbüsləri ilə çıxış etsinlər. Uşaqların maraqlarının hansı sahədə olduğunu görən böyüklər onların mənəvi, maddi və intellektual dəstəyini təmin etməli, müzakirə bacarığının formalaşması, kollektivlə müsbət ünsiyyət və uğura nail olmağına kömək etməlidirlər. Uşaqların fəaliyyəti üçün rahat mühit qaydaya salınır və məlumat mənbəyi, material və avadanlıqla təchiz olunur, ideyalar verilir və nümunələr nümayiş etdirilir.

Məktəbəqədər pedaqogikada inkişafetdirici mühit dedikdə uşaq və böyüklərin həyatının təşkilini təmin edən maddi-texniki, sanitar-gigiyenik, erqonomik (insanın fiziki və zehni xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq məkan, əşya və obyektlərin ən etibarlı və effektiv şəkildə uyğunlaşdırılması), estetik və psixoloji-pedaqoji şərait kompleksi başa düşülür.

İnkişafetdirici mühitin mərkəzində inkişaf rejimində çalışan və öz məqsədi ilə uşağın şəxsiyyətinin formalaşması, onun fərdi imkanlarının açılması və idrak fəallığının formalaşdırılması proseslərini həyata keçirən təhsil müəssisəsi dayanır.

İnkişafetdirici mühitdə əsas komponentlər aşağıdakılardır:

- Əşya-məkan (fiziki mühit);
- Sosial (insan faktoru);
- Psixo-didaktik (təlim proqramı).

Əşya-məkan mühiti təlim sahələrinin inteqrasiyası prinsipinin nəzərə alınması ilə seçilməlidir. Bir təlim sahəsi üçün material və avadanlıqlardan digər sahələrin həyata keçirilməsi zamanı da istifadə edilə bilər.

Hər yaş qrupunun əşya məkanı uşaqların ümumi və fərdi tələbatlarını əks etdirən spesifik xüsusiyyətləri daşıyır. Bütün oyun və oyuncaqlar uşaqlar üçün əlçatan yerdə, oyun və təlim vəsaitləri uşaqların göz səviyyəsində yerləşdirilir. Oyun zonalarında xüsusi təşkil olunmuş, təlim prosesində istifadə olunan material yerləşdirilmişdir.

Uşaqlara qarşı bəzi ümumi prinsip və yanaşmalarda uşağın fərdi inkişafı, hər bir uşağın inkişaf tempi və fəaliyyətinin nəzərə alınması, onun öz seçimi və sərbəst fəaliyyətinə diqqət yetirilir. Burada eyni zamanda müəllimin fəaliyyəti mühüm rol onayır.

Mühit konsepsiyasına əsaslanaraq V.A. Petrovski, L.M. Klarina və başqaları məktəbəqədər müəssisələrdə inkişafetdirici mühitin qurulması prinsiplərini aşağıdakı kimi müəyyən etdilər:

- Qarşılıqlı münasibətdə məsafə və mövqe prinsipi;
- Fəaliyyət, müstəqillik və yaradıcılıq prinsipi;

- İnteqrasiya və çeviklik prinsipi;
- Ətraf mühitin emosional təbiəti, hər bir uşaq və böyüklərin fərdi rahatlığı və emosional rifahı prinsipi;
- Ətraf mühitin estetik təşkilində adət edilmiş və qeyri-adi elementlərin birləşdirilməsi prinsipi;
- Açıqlıq-qapalılıq prinsipi;
- Uşaqların cinsi və yaş fərqlərinin nəzərə alınması prinsipi;
- Səmərəlilik və məqsədəuyğunluq prinsipi.

Bu prinsiplərin hər birini qısaca nəzərdən keçirək:
Qarşılıqlı münasibətdə məsafə və mövqe prinsipi:

- Böyük və uşaqlar arasında əlaqənin yaradılması;
- Tərəfdaşlıq mövqeyi "Göz-gözə";
- Müxtəlif mebellərin yerləşdirilməsi;
- Uşağın fərdi avadanlıqlarının yerinin seçilməsi;
- Müxtəlif fəaliyyətlər təşkil edilərkən optimal məsafə.

Fəaliyyət, müstəqillik və yaradıcılıq prinsipi:

- O, uşağın əşya mühitinin formalaşdırılmasında özünü göstərməlidir: Oyun və didaktik vəsaitlər, yaradıcılıq divarının qurulması, təsvir, şəkillər və s..

İnteqrasiya və çeviklik prinsipi:

- Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində qrupun sahəsi elə olmalıdır ki, o, kəsişməyən fəaliyyət sahələrinin qurulmasına imkan versin;
- Bu, uşaqlara öz maraqları və arzularına uyğun olaraq bir-birinə mane olmadan müxtəlif fəaliyyət növləri ilə sərbəst məşğul olmağa imkan verəcək: Bədən tərbiyəsi, musiqi, rəsm, konstruksiya, illüstrasiyalara baxış və s..

Ətraf mühitin emosional təbiəti, hər bir uşaq və böyüklərin fərdi rahatlığı və emosional rifahı prinsipi:

- Ətraf mühit elə təşkil edilməlidir ki, o, uşaqların müxtəlif elementlərlə qarşılıqlı əlaqəsini gücləndirsin və uşağın funksional fəaliyyətini artırsın;
- Mühitin yaradılması zamanı tam dəyərli "Mən" obrazının inkişafının formalaşdırılması üçün şərtləri nəzərə almaq lazımdır.

Ətraf mühitin estetik təşkilində adət edilmiş və qeyri-adi elementlərin birləşdirilməsi prinsipi:

- İnteryerdə sadə, lakin istedadlı etüdlər, estamplar və mücərrəd və ya yarımreal heykəlləri təsvir etmək vacibdir – bu, uşağa qrafika dilinin əsasları və müxtəlif mədəniyyətlər - Şərq, Avropa və Afrika haqqında bilik verir.

Açıqlıq-qapalılıq prinsipi:

- Birincisi, təbiətə açıqlıq və insanla təbiətin birliyi. Uşaqların yaşına uyğun olaraq

hazırlanan ekoloji zonalarda gündəlik iş, müşahidə və təcrübə tədricən təbiətdən yalnız həzz almaq və heyran olmaq deyil, kömək, qayğı, qorunma və s. kimi fəaliyyətlər açıqlanır;

- İkinci aspekt mədəniyyətə açıqlıqdır;
- Üçüncü aspekt cəmiyyətə açıqlıqdır;
- Dördüncüsü öz daxili dünyasının açıqlığıdır - "Mən" formalaşır;
- Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin binasında yaş dinamikasını əks etdirən müxtəlif kombinasiyalarda uşaq və böyüklərin ən müxtəlif fotoportretləri asılır;
- Albomlar və fotoşəkilləri olan qovluqlar uşaq üçün əlçatan yerlərdə saxlanılır ki, istədiyi vaxtda onlara baxa bilsin.

Uşaqların cinsi və yaş fərqlərinin nəzərə alınması prinsipi:

- Əşya inkişaf mühitini yaratmaqla uşaqların cinsi fərqlərini nəzərə almaq lazımdır;
- Ətraf mühit həm oğlan, həm də qızların cəmiyyətdə qəbul edildiyi kişilik və qadınlıq etalonlarına uyğun olaraq öz meylini göstərməyə imkan verməlidir;
- Bütün prinsiplər uşaqların yaş imkanlarına əsaslanmalıdır.

Səmərəlilik və məqsədəuyğunluq prinsipi:

Bu prinsip rahatlıq, genişlik, hər bir komponentin funksional əhəmiyyəti və estetikliyidir. Əgər biz bu prinsiplərin həyata keçirilməsindən kənarda əşya-inkişafetdirici mühiti yaratsaq, onda bizim mühitimiz ölü və bahalı oyuncağa çevriləcək.

- Uşaq bağçasının binasında yaş dinamikasını əks etdirən müxtəlif kombinasiyalarda uşaqlar və böyüklərin müxtəlif fotoportretləri asılır;
- Albomlar və fotoşəkillər olan qovluqlar uşaq üçün əlçatan yerlərdə saxlanılır ki, uşaq istədiyi vaxtda onlara baxa bilsin;
- Bütün prinsiplər uşaqların yaş imkanlarına əsaslanmalıdır.

İnkişafetdirici təhsil mühitinin funksiyaları

Uşaqların tərbiyəsi və təliminin əsas qanunauyğunluqları dövlət tələblərinə uyğun olaraq məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin inkişaf edən təhsil mühiti funksiyalarını formalaşdırmağa imkan verir.

İnkişafetdirici təhsil mühitinin funksiyaları uşağın müstəqilliyi və özfəaliyyətini inkişaf etdirmək üçün işləməlidir.

Uşaqların ***fəallığının stimullaşdırılması funksiyası*** öz əsasında uşağa müxtəlif fəaliyyət növlərində fəal iştirak etmək üçün müxtəlif material təklif etmək məqsədi daşıyır.

İnformasiya funksiyası

Hər bir əşya informasiya ötürücüsüdür, müəyyən məlumatlar daşıyır və sosial təcrübənin ötürmə vasitəsinə çevrilir. Əşyanın elementləri funksional xüsusiyyətlərin zənginləşdirilməsi, komplektliyi və müxtəlifliyini təmin edir.

Psixoloji sağlamlığın qorunması funksiyası

Ətraf mühit uşağın emosional vəziyyətinə təsir edən vacib amildir. Material və

avadanlığın məzmunu, onların yerləşdirilməsi və otaqların tərtibatı müsbət emosiyalara səbəb olmalı, həm kollektiv ("Azad sahə"), həm də fərdi ("Təklik guşəsi" və s.) fəaliyyət üçün əlverişli yer tapmağa imkan verməlidir.

Təşkilati funksiya

Mühit mobil və dinamik olmalıdır. Tərbiyəçi-müəllim "Yaxın inkişaf zonası", uşağın yaşı, fərdi xüsusiyyətləri, ehtiyacları və istək və qabiliyyətlərini nəzərə almalıdır. Uşağa müxtəlif fəaliyyət növlərində fəal iştirak etmək üçün hər cür material təklif edilməlidir.

İnkişafetdirici mühitin məzmunu uşağın ehtiyac və maraqlarına cavab verməli və müstəqil fəaliyyət növünün seçilməsinə təkan verməlidir.

Tərbiyəvi funksiya

Mühit özü elə bir mərkəzdir ki, orada əməkdaşlıq əlaqələri, müsbət münasibət, mütəşəkkil davranış və qayğıkeş münasibətlər yaradılır.

İnkişaf funksiyası

İnkişaf funksiyası fəaliyyətin sadə formalarından mürəkkəbinə qədər inkişafının davamlılığını təmin edən ənənəvi, yeni və qeyri-adi komponentlərinin birləşdirilməsidir. İnkişaf funksiyası göstərir ki, hər bir fəaliyyət mühitin məzmunu, *"Aktual inkişaf zonası"*na uyğun olmalı və uşaq qrupda *"Yaxın inkişaf zonası"*nda olmalıdır.

Əşyavi-inkişaf mühitinə uşağın bilavasitə qavranılması və praktiki fəaliyyətdə istifadə edilməsi mümkün olan hər şey daxildir. O, yanğından mühafizə və sanitar-gigiyenik tələblərə uyğun olmalıdır. Bu gün əşyavi-inkişafetdirici mühit uşaqları təhsil prosesinə cəlb etməli və maksimum psixoloji komfortu təmin etməlidir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. İnkişafetdirici mühitin xüsusiyyətlərini cədvələ uyğun təsvir edin:

Çeviklik	Davamlılıq	Variativlik	İnteqrasiya	Açıqlıq

2. Ziqzaq təlim texnikasından istifadə edərək verilmiş mətni təhlil edin və fikirlərinizi bölüşdürün.

3. **Kazusların oxunması**: Aşağıda verilən kazusu-problemi araşdırın və müzakirə edin. Şkafda möhtəşəm bir gəlincik dəsti mövcuddur. Bu gəlinciklər zərif və cazibədardır, "Didaktik gəlincik"lərdir, toxunulmazdır, onunla oynamaq olmaz və onlar görüntü üçündür. Uşaqlar oyunda bu kuklalardan istifadə etmirlər. Götürmək istədikdə müəllim onlara "Bu oyuncaqlardan istifadə etmək olmaz. Onlar dərs üçündür!" deyir. O zaman uşaqlar rəfdən köhnə oyuncaqları götürür və onlarla oyuna davam edirlər.
   Göstəriş üçün qrupda oyuncaqların olması doğrudurmu? Niyə?

4. Cədvəli doldurun:

Öyrədici mühitin komponentləri	Öyrədici mühitin şərtləri	Öyrədici mühitin məzmunu

5. Öyrədici mühitin yaradılması üçün təkliflər hazırlayın.

6. Aşağıdakı sualları müzakirə edin:
   - İnkişafetdirici mühit nədir?
   - İnkişafetdirici mühitin qurulmasının əsas psixoloji əsasları hansılardır?
   - İnkişafetdirici mühitin qurulması üçün əsas pedaqoji əsaslar hansılardır?
   - İnkişafetdirici mühitin qurulması prinsiplərinin məna və məzmununu izah edin.
   - İnkişafetdirici mühitin qurulması üçün hansı parametrlər var?
   - İnkişafetdirici mühitin qurulması texnologiyasının mahiyyəti nədir?

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Verilən mövzuya uyğun öyrədici mühitin yaradılması üçün təkliflər hazırlamaq”

1. Xüsusi şəkildə təşkil edilmiş mühitə aiddir:
    1. Uşağın özünü öyrətmə qabiliyyətinin inkişafına müsbət təsir göstərir;
    2. Stimulyator rolunda çıxış edir;
    3. Şəxsi inkişafı zənginləşdirir;
    4. Müxtəlif qabiliyyətlərin erkən təzahürünə kömək edir;
    5. Oyun materialının dövr dəyişkənliyi uşaqların oyun, hərəki, idrak və tədqiqat fəaliyyətini stimullaşdıran yeni əşyaların yaradılmasıdır.

A) 1, 2, 3, 4;
B) 2, 3, 4, 5;
C) 3, 1, 4, 5.

2. İnkişafetdirici mühitin yaradılmasında tərbiyəçi-müəllimin rolu haqqında esse yazın.

3. Təhsilləndirici mühitin yaradılmasına verilən tələblər haqqında təqdimat hazırlayın.

1.2. İnkişafetdirici mühitin dəstəklənməsi üçün mərkəz və ya guşələrin layihələrini hazırlayır

Guşə layihələrinin hazırlanması

İnkişafetdirici və dəstəkləyici mühitin yaradılması üçün müxtəlif guşələr (fəaliyyət mərkəzləri) təşkil olunur. Bu guşələr inkişaf sahələri üzrə qurulur və uşağın inkişafını təmin edir. Məktəbəqədər qruplarda şərait elə yaradılmalıdır ki, uşağın sərbəst seçim imkanı olsun. Hər yaş qrupunda bir neçə guşə yaradılır və bunların da hər birində tədqiqat və oyunlar üçün kifayət qədər materiallar təqdim olunur. Yaş qruplarından asılı olaraq guşələr müxtəlif olur.

Guşələr aşağıdakı şərtlər nəzərə alınmaqla tərtib olunur:

1. Uşaqların maraq və inkişaf ehtiyacları;
2. Mövcud olan təlim resursları.

Fəaliyyət mərkəzləri (guşələr) (Şəkil 1.3) dedikdə, əsasən, aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- Riyaziyyat guşəsi;
- Kitab guşəsi;
- Stolüstü oyunlar guşəsi;
- Elm guşəsi;
- Təsviri fəaliyyət guşəsi;
- Qum və su guşəsi;
- Tikinti materialları guşəsi;
- Sujetli-rollu oyunlar guşəsi (Şəkil 1.4);
- Məişət-təsərrüfat guşəsi;
- Milli guşə;
- Gəlincik guşəsi;
- Nəqliyyat guşəsi;
- Təbiət guşəsi;
- Əl əməyi (məktəbəhazırlıq qrupunda) guşəsi.

Şəkil 1.3. Fəaliyyət mərkəzləri

Şəkil 1.4. Sujetli-rollu oyunlar guşəsi

Fəaliyyət mərkəzləri bir-birindən ayrı təşkil edilir və xüsusi materiallarla təchiz olunur. Mərkəzlərdə qoyulan materiallar (kitablar, oyuncaqlar, həndəsi fiqurlar, oyuncaq qablar, mətbəxə aid oyuncaqlar, kağız, qələmlər, karton, boyalar, plastilin, pazllar, müxtəlif bitkilər və yarpaqlar) uşaqların əli çatan yerlərdə qoyulmalı və onlar həmin materiallarla yaradıcı və müstəqil davranmağa həvəsləndirilməlidirlər. Fəaliyyət mərkəzləri (guşələr) elə yaradılmalıdır ki, orada uşaqlar kiçik qruplarda bir-birilə oynayıb ünsiyyət qura və istədikləri fəaliyyət mərkəzlərini özləri seçə bilsinlər. Həm də fəaliyyət mərkəzlərində uşaqlar birgə oynamaq və əməkdaşlıq etməyi öyrənirlər.

Sujetli-rollu oyun guşəsində uşaqlarda real həyatdan götürülmüş səhnələri canlandırmaq arzusunu oyadan kostyumlar və başqa əşyalar olur.

Bu, onların ətrafında baş verənlər və dünyadakı rolunu daha yaxşı başa düşməyə kömək edir. Aşağıdakı cədvəldə bu mövzuda guşələrə aid resursların siyahısı təqdim olunur (Cədvəl 1.1):

Guşənin mövzusu	Lazım olan resurslar və oyuncaqlar
Poçt	Bağlama, məktublarla zərflər, açıqcalar, qəzetlər, jurnallar, teleqramlar, poçtalyon çantası və poçt qutusu.
Mağaza	Oyuncaq kassa, çek lenti, oyuncaq pul, paketlər, maketlər, mulyajlar və idman avadanlıqları (Şəkil 1.5).
Xəstəxana	Tibb mövzusunda oyuncaqlar (termometr, stetofonendoskop, dərmalar, sarğı və s.) (Şəkil 1.6).
Bərbərxana	Güzgü, oyuncaq kosmetika və oyuncaq alətlər (fen, qayçı, daraq və s.).

Cədvəl 1.1. Guşə mövzuları və onlara aid resurslar

Şəkil 1.5. “Mağaza” süjetli-rollu oyun guşəsi

Şəkil 1.6. “Xəstəxana” süjetli-rollu oyun guşəsi

Tikinti guşəsi

Tikinti uşağın yaradıcılığı, quraşdırma qabiliyyəti, problemlərinin həll edilməsi riyazi və sosial bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə kömək edir. Uşaqlar bu guşədə yaradıcı yanaşma nümayiş etdirmək və yerinə yetirilən işə diqqət yetirməyi öyrənirlər.

Guşə kifayət qədər mobil ola bilər. Onun praktikliyi ondan ibarətdir ki, istənilən konstruktor istənilən yerə asanlıqla hərəkət etdirilir. Tikinti guşəsinin məzmunu (müxtəlif növ konstruktorlar, kublar, iri və xırda taxta tikinti materialları və tikililərin sxemləri) uşaqlara böyük bir qrup, yarımqrup və fərdi olaraq konstruktiv fəaliyyət təşkil etmək, xalça və ya masada tikinti işlərinə başlamağa imkan verir (Şəkil 1.7).

Şəkil 1.7. Tikinti guşəsinin nümunəsi

Tikinti guşəsi elə təşkil olunmalıdır ki, o, uşaqların diqqətini cəlb etsin. Materialın miqdarı uşaqların yaşı ilə müəyyən edilir. Tədris ilinin başlanğıcında bütün materiallar dərhal yayılmamalıdır. Material əlavə edilməli, azaldılmalı və dəyişdirilməlidir. Guşədə oyun zamanı tərbiyəçi-müəllimin rolu uşaqların bir-biri ilə necə qarşılıqlı əlaqədə olduqlarını müşahidə etmək, onları həvəsləndirmək, problemlərini həll etməyə kömək edən suallar vermək, lazımi materiallar əlavə etmək, oyuncaq binalar üçün lövhələr hazırlamaq və uşaqların növbəti günə qədər binalarını saxlamağa icazə verməkdir. Burada müxtəlif bərkidilmə üsulları olan plastik konstruktorlar, yumşaq modullar və konstruktorun müxtəlif növləri olmalıdır. Guşə mövzusu və resursların siyahısı Cədvəl 1.2-də verilmişdir:

Guşənin mövzusu	Resurslar
Konstruktorun müxtəlif növləri	Kiçik (stolüstü) və iri (döşəməüstü) tikinti materialı, leqo və s. (Şəkil 1.8)
Maketlər	Evlər
Alb mlar	"Müxtəlif növ evlər" və "Müxtəlif növ körpülər"
Xarrat və çilingər emalatxanası	Müxtəlif oyuncaq alət və materiallar: Çəkic, boltlar, mismarlar və s.

Cədvəl 1.2. Guşə mövzuları və onlara aid resurslar

Şəkil 1.8. Tikinti guşəsinin nümunəsi

Nəqliyyat guşəsi

Bu guşədə nəqliyyat, tikinti materialları və peşələri əks etdirən müxtəlif ölçülü maşınlar yerləşdirilməlidir. Nəqliyyat guşəsində uşaqlar üçün müxtəlif nəqliyyat vasitələrinin (yerüstü, su və hava) oyuncaq variantları təqdim olunmalıdır. Bu guşədə əlavə olaraq yol hərəkət nişanlarını əks edirən plakatlar və yol işarələrinin maketləri yerləşdirilir (Şəkil 1.9 və Şəkil 1.10).

Şəkil 1.9. Nəqliyyat guşəsinin nümunəsi

Şəkil 1.10. Nəqliyyat guşəsinin nümunəsi

Kitab guşəsi (Şəkil 1.11)

Şəkil 1.11. Kitab guşəsinin nümunəsi

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda bədii ədəbiyyata marağın formalaşdırılması və kitaba qayğıkeş münasibətin tərbiyə edilməsində kitab guşəsi mühüm rol oynayır. Bu guşə sakit, rahat və estetik cəhətdən tərtib edilmiş və xüsusi olaraq ayrılmış bir yerdir. Burada uşaq müstəqil olaraq jurnal və albomları nəzərdən keçirə və zövqünə görə bir kitab seçə və sakitcə baxaraq "Yenidən oxuya" bilər. Kitab guşəsi məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin bütün qruplarında təşkil edilməlidir.

Tərbiyəçi-müəllimlərin - kitab guşəsinin təşkili zamanı riayət etməli olduqları əsas prinsip uşaqların müxtəlif ədəbi maraqlarının təmin olunmasıdır. Materialın (ədəbiyyat, rəsm və portret) vaxtaşırı dəyişilməsi və bu yenilənmənin qrupda aparılan tərbiyəvi-təhsil işi ilə əlaqədə olması lazımdır. Məsələn, kitab guşəsində uşaqları öz şəhəri haqqında söhbətə hazırlamaq olar: İllüstrasiya və fotolara baxmaq, albom hazırlamaq və sair.

Kitab guşəsinə dair bir sıra tələblər vardır:

- **Rahat yer** - səs-küyün qarşısının alınması üçün qapılardan uzaq sakit bir yer;
- **İşıqlanma** - uşaqların görmə qabiliyyətinin pozulmaması üçün gündüz və axşam saatlarında yaxşı işıqlandırma və işıq mənbəyinə yaxınlıq (pəncərənin yaxınlığı və axşam saatlarında elektrik işıq mənbəyinin olması);
- **Tərtibatın estetikliyi** - kitab guşəsi bir qədər fərqli üslubda tərtib edilməli və cəlbedici olmalıdır. Divarda şəkillərin reproduksiyaları, böyük qruplar (5-6 yaşlı uşaqlar) üçün isə yazıçıların portretlərini asmaq olar;
- **Yaşa uyğunluq** - kitab guşəsində təşkil olunan ədəbiyyat seçimi uşaqların yaş xüsusiyyətləri və tələbatına uyğun olmalıdır;
- **Rahatlıq** - kitablar, oyun dəstləri, şəkil və illüstrasiyalarla albomlar bütün uşaqlara əl çatan vəziyyətdə saxlanılır;
- **Kiçik qruplarda kitab guşəsi** - bu dərhal təşkil edilmir, çünki uşaqların kitabdan istifadə etmək bacarığı yoxdur və onlar kitabdan bir oyuncaq kimi istifadə edirlər.

Kitab guşəsinə, bir qayda olaraq, uşaqlara artıq tanış olan nəşrlər yerləşdirilir və kitablardan başqa, burada kağıza yapışdırılmış ayrı-ayrı şəkillər və tematik albom ola bilər. Kitablar böyük rəngarəng illüstrasiyalar və kiçik bir mətnlə olmalıdır.

Orta qrupda isə kitab guşəsi ilin əvvəlindən uşaqların iştirakı ilə təşkil edilir. Rəfdə 4-5 kitab olmalı, qalanları isə şkafda saxlanılır. Kitab guşəsində rəsm əsərləri mövzusunda uşaq rəsmlərini nümayiş etdirmək olar.

Böyük və məktəbəhazırlıq qruplarında **kitab guşəsinin məzmunu** uşaqların ədəbi inkişafında dəyişikliklərlə müəyyən edilir.

Kitab rəfində müxtəlif 10-12 kitab yer tapa bilər:

- Bütün məktəbəqədər uşaqların nağıllara xüsusi, daimi və üstün marağı nəzərə alınaraq 2-3 nağıl əsəri kitab guşəsinə mütləq yerləşdirilir;
- Kitab guşəsində uşağın şəxsiyyətinin inkişafına yönəldilmiş, yaşadığı ölkənin tarixi və onun bugünkü həyatı ilə tanış edilən şeir və hekayələr daim olmalıdır;
- Həmçinin təbiət həyatı, heyvanlar və bitkilər haqqında 2-3 kitab olmalıdır. Təbiət haqqında kitabların illüstrasiyalarını nəzərdən keçirərkən uşaq təbii olaraq təbiət dünyasına daxil olur və onun şeir nümunələrini daha yaxşı bilir;
- Kitab rəfində hal-hazırda uşaqların məşğələlərdə tanış olduqları əsərlərin nəşri olmalıdır;
- Kitabın nəzərdən keçirilməsi uşağa oxuduqlarını yenidən yaşamaq və öz ilkin təsəvvürlərini dərinləşdirməyə imkan verir;
- Uşaqlar yumoristik kitablarda məzəli şəkillərə baxmaqdan xüsusi zövq alırlar;
- Guşədə bəzən uşaqların evdən gətirdikləri maraqlı və yaxşı təsvir edilmiş kitablar, həmçinin "Qalın" kitabları yerləşdirmək olar.

Kitabın guşədə qalma müddəti uşaqların bu kitaba olan marağı ilə müəyyən edilir. Orta hesabla isə onun orada qalma müddəti 2-2.5 həftədir. Əgər kitaba maraq itmişdirsə, onu nəzərdə tutulmuş müddəti gözləmədən rəflərdən götürmək olar.

Tərbiyəçi-müəllimin oxuması və danışması ilə yanaşı, kitab, kitab sərgilərinin təşkili, yazıçı və rəssamlar haqqında söhbətlər və ədəbi səhnəciklər kimi iş formalarından istifadə olunur.

Böyük qruplarda kitab guşəsində tematik kitab sərgiləri təşkil oluna bilər. Onların əsas məqsədi uşaqların ədəbi maraqlarını dərinləşdirmək və məktəbəqədər uşaqlar üçün xüsusilə əhəmiyyətli və aktual ədəbi bir mövzu yaratmaqdır.

Onun hazırlanmasında uşaq və ayrı-ayrı valideynlər iştirak edirlər. Kitabların seçimi ciddi olmalıdır (bədii tərtibat, bir kitabın müxtəlif nəşrləri, xarici görünüşü və s.). Sərgi üç gündən artıq davam edə bilməz, çünki uşaqların ona marağı sürətlə azalır.

Nəticədə, uşaqlarda bədii zövq formalaşır, dünyagörüşü genişlənir, ədəbi əsərin qavranılması dərinləşir və yaradıcılıq qabiliyyəti inkişaf edir.

Uşaqlara özünəməxsus kitablar hazırlamaq, süjetlər uydurmaq və ifa etmək, hekayələri dinləməyi təklif edirlər.

Tərbiyəçi-müəllim uşaqların maraqları, sevimli məşğuliyyəti və nağıllarını müəyyən etməlidir. Rəngarəng və müvafiq yaşa uyğun ədəbiyyat seçmək lazımdır.

Tərbiyəçi-müəllim uşaqların hekayələrini yazır və onlara kitab seçimində kömək edir. Bundan əlavə, tərbiyəçi-müəllim uşağın tərəqqisi barədə qeydlər aparır. Bu guşədə nağıllar, hekayələr və şeirlər yerləşdirilir. Aşağıdakı Cədvəl 1.3-də bu mövzuda guşələrə aid resursların siyahısı təqdim olunur:

Guşənin məzmunu	Resurslar
Albomlar	Yazıçıların portretləri, şairlər və uşaq kitablarını tərtib edən rəssamlar

Bədii ədəbiyyat (Şəkil 1.12)	Nağıllar, hekayələr, povest, şeirlər, yanıltmaclar, tapmacalar və saymacalar
Şəxsi təcrübədən hekayələri olan uşaqlar tərəfindən yaradılan kitabla	"Böyük dost", "Sehrli çiçək və alma haqqında" və s. nağıllar
Məktub və kassa	Əlifba
Resurslar	Karandaş və rəngli vərəqlər

Cədvəl 1.3. Guşənin məzmunu və resursların siyahısı

Təsviri fəaliyyət guşəsi

Təsviri fəaliyyət məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün ən maraqlı fəaliyyətlərdən biridir və müsbət emosiyalara səbəb olur (Şəkil 1.13).

Təsviri fəaliyyət guşəsi uşaqların ətraf gerçəkliyin estetik tərəfinə marağının formalaşdırılması və onların özünüifadə tələbatının ödənilməsini yerinə yetirir. Burada uşaqlar asudə vaxtlarında rəsm çəkir, heykəlciklər hazırlayır və aplikasiya işlərini yerinə yetirirlər.

Mərkəzin vəzifələri:

- Bədii-təsviri fəaliyyət prosesində emosional münasibət və parlaq ifadəli obrazlar yaratmaq arzusunu tərbiyə etmək (Şəkil 1.14);
- Rənglərlə müstəqil eksperiment aparmaq arzusunu formalaşdırmaq (rənglərin qarışması və çalarların alınması), materiallarla (plastilin, gil və xəmir) işləmə vərdişlərini öyrətmək;
- Materialın rəngini seçmək və dəyişdirmək bacarığını inkişaf etdirmək;
- Əl barmaqlarının kiçik əzələ və motorikasını (plastilin, gil və şablonlarla iş zamanı) formalaşdırmaq;
- Zəruri mədəni-gigiyenik bacarıqları formalaşdırmaq, təsviri fəaliyyətlə məşğul olduqdan sonra əlləri müstəqil və düzgün yumaq bacarığı;
- Qələmlər, fırçalar və s. ilə hərəkət edərkən təhlükəsiz davranış haqqında

Şəkil 1.12. Kitab guşəsinin nümunəsi

Şəkil 1.13. Təsviri fəaliyyət guşəsinin nümunəsi

Şəkil 1.14. Təsviri fəaliyyət guşəsi

fikirlər yaratmaq;
- Alət və materiallara diqqətli münasibət bəsləmək və onlardan təyinatı üzrə istifadə etmək və yerinə qoymaq.

Təsviri fəaliyyət guşəsi uşaqların ətraf gerçəkliyin estetik tərəfinə marağının formalaşdırılması və onların özünüifadə tələbatının ödənilməsi vəzifəsini yerinə yetirir.

Burada uşaqlar asudə vaxtlarında rəsm çəkir, gildən müxtəlif əşyalar düzəldir və kəsib yapışdırma işlərini yerinə yetirirlər.

Adətən, balacaların sərəncamında müxtəlif təsviri materiallar olur: Karandaşlar, sulu boya, quaş, kağız, müxtəlif faktura, ölçü və rəng, karton və didaktik oyunlar. Burada xalq bədii sənətkarlıq nümunələri (gözəllik rəfi) ilə kiçik bir sərgi üçün yer də olur. Guşədə xalq tətbiqi sənəti nümunələri olan albomlar və tanınmış rəssamların illüstrasiyaları olmalıdır. Uşaq işləri (rəsm, əl işi və kollajlar) sərbəst girişi olan xüsusi stenddə hamının gözü qarşısında sərgilənir.

Təsviri fəaliyyət üçün resurslar aşağıda verilir (Cədvəl 1.4):

Guşənin məzmunu	Resurslar
Rəsm reproduksiyası	Mənzərə, natürmortlar, portretlər, şəkillər və rəsmlər
Trafaretlər	Qızlar və oğlanlar üçün müxtəlif mövzularda siluetlər
Rəsm, gil və kəsib yapışdırma	Kağız, karton, trafaretlər, boyalar, fırçalar, yapışqan, karandaşlar, salfetlər, boyayıcı səhifələr, gil, plastilin, mum, akvarel, tabaşirlər, rəngli təbaşir və flomasterlər

Cədvəl 1.4. Guşənin məzmunu və resursların siyahısı

Lazım olan ləvazimatlar:
- Mum, akvarel və rəngli təbaşirlər;
- Flomaster;
- Quaş, akvarel və barmaq boyaları;
- Fırçalar;
- Su üçün qablar;
- Rəngli karandaşlar;
- Plastilin və gil üçün taxta;
- Gil və xəmir;
- Salfetlər;
- Çubuqlar, borular, klişe, köpük, süngər və trafaretlər;
- Rəngli və ağ kağız, karton, yapışkanlı etiket, etiket və parçalar;
- Küt uclu qayçı;
- Təbaşirlə rəsm çəkmək üçün kiçik lövhələr;
- Rəsm lövhəsi;
- Təmizlik avadanlığı.

Didaktik materiallar:

- Nümunələri ilə rəngləmələr (“Raskraska”), mövzulu rəngləmələr;
- Rəsm reproduksiyası;
- Uşaq kitab rəssamlarının reproduksiyası;
- İlin müxtəlif fəsillərində heyvanlar və təbiətin illüstrasiyaları.

Təbiət guşəsi

Təbiət guşəsi qrup otağının bəzəyi olacaq və uşaqlara müşahidə və eksperimental fəaliyyət göstərməyə imkan verəcək. Bundan əlavə, məktəbəqədər yaşlı uşaqlara məsuliyyət və qayğı kimi hisslər aşılanır, çünki uşaqlar bitkilərə qayğı göstərməyi öyrənirlər (Şəkil 1.15). Təbiət guşəsinin aşağıdakı kimi əhəmiyyətləri vardır:

Şəkil 1.15. Təbiət guşəsi

- *İdrakın inkişafı* - təbiət haqqında uşaqların bilikləri genişlənir, onun dərketməsinə maraq və yenisini öyrənməyə həvəs yaranır, zəka, məntiqi təfəkkür, diqqət və müşahidə inkişaf edir;
- *Ekoloji-estetik məna* - təbiətə sevgi və estetik zövq formalaşır, yaradıcı təxəyyül inkişaf edir;
- *Tərbiyəvi əhəmiyyət* - təbiətə mənəvi münasibət(qayğıkeş münasibət, canlılara qayğı, əməyə hörmət, vətənpərvərlik hissi, təbiətə məhəbbət) və müsbət emosional keyfiyyət formalaşır;
- *Praktiki əhəmiyyəti* - təbiət guşəsinin sakinləri üçün qulluq üzrə əmək vərdişləri, əməksevərlik və tapşırılan işə görə məsuliyyət və təşəbbüskarlıq kimi keyfiyyətlərin əldə edilməsi;
- *Sağlamlığın əhəmiyyəti* - bitkilər otağın mikroiqlimini bərpa edir, havanı nəmləndirir, oksigen ilə təmizləyir və zənginləşdirir, müalicəvi bitkilər isə müalicəvi məqsədlər üçün istifadə olunur.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin hər bir qrupunun öz təbiət guşəsi var. Obyektlərin seçilməsi və təbiət guşəsinə yerləşdirilməsi yaşa uyğun olaraq həyata keçirilir. Uşaq bağçasında təbiətin bütün sakinləri daimi və müvəqqəti olaraq bölünə bilər.

Orta qrupda – böyük çiçəkli bitkilər yerləşdirilir. Tərbiyəçi-müəllim uşaqları otaq bitkiləri ilə tanış edir və onlara qayğı göstərmək üçün qaydaları başa salır. Uşaqlar 2-3 bitkinin adını bilməlidirlər.

Böyük qrupda - guşə müxtəlif forma və yarpaqların böyüklüyünə malik bitkilərlə doldurulur. Təbiət guşəsinə 5-6 bitki növü yerləşdirilir. Uşaqlar 4-5 bitkinin adını bilməlidirlər. Tərbiyəçi-müəllim öz növbəsində bitkilərin necə suvarılacağını uşaqlara göstərir.

Məktəbəhazırlıq qrupunda - bitkilərin böyüməsi və inkişafının müşahidəsi işin əsas məzmunu olur.

Uşaqlar bitkinin böyüməsi üçün lazım olan şərtləri (işıq, nəm, istilik və torpaq qidası) öyrənir. Məktəbəhazırlıq qrupunun təbiət guşəsi 6-7 növ bitki ilə təchiz edilməlidir.

Hava təqvimi

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin hər bir qrupunda hava təqviminə sahib olmaq tövsiyə olunur. Təqvimdə hava qeyd edilərkən uşaqlar təbiətdə müşahidələr zamanı əldə edilən bilikləri möhkəmləndirirlər (Şəkil 1.16).

Şəkil 1.16. Hava təqvimi

Təbiət guşəsində əlavə olaraq aşağıdakılar olmalıdır:

- Təbii tərəvəz,meyvə və ya onların mulyajı;
- Heyvan, quş, həşərat və digər canlıların şəkil dəstləri və təsvir olunduğu illüstrasiyalarla kitabçalar;
- İlin fəsillərini əks etdirən albomlar;
- Təbiət haqqında uşaq rəsmləri və təbii materialdan hazırlanmış əl işləri;
- Əmək alətləri.

Böyük qrup uşaqlarının iştirakı ilə təbiət guşəsində **n**övbətçilik təşkil olunur (Şəkil 1.17).

Şəkil 1.17. Təbiət guşəsində növbətçilik

Tərbiyəçi-müəllimlərin müxtəlif qayğı üsullarını tələb edən bitkiləri seçmək, yerləşdirmək və əmək fəaliyyəti üçün lazımi avadanlıqları təbiətin bir küncündə hazırlamaq lazımdır: Önlüklər, suvarma alətləri, təcrübə üçün çubuqlar və pulverizatorlar.

Təbii guşədə təbii materialdan uşaq əl işləri yerinə yetirilməli, təbiət eksponatları və ikebanlar rəflərdə harmonik şəkildə yerləşdirilməlidir.

Elm guşəsi

Uşaqlar doğulandan tədqiqatçıdır və ətraf mühit barəsində düşüncələri formalaşdıran fəal məlumat toplayırlar. Onlar müşahidə və təcrübə vasitəsilə dünyanı başa düşməyə çalışırlar. Uşaqların təbii həvəsi idrak fəaliyyətinə keçir. Təbiət guşəsi ilə birləşdirilə bilən elm güşəsi (idrak və tədqiqat fəaliyyəti mərkəzi) daim populyardır. Bu guşənin vəzifəsi uşaqların idrak-tədqiqat fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi və ətraf aləm haqqında təsəvvürlərin zənginləşdirilməsidir ki, bu da son nəticədə uşağın uğurlu intellektual və şəxsi inkişafını təmin edəcəkdir (Şəkil 1.18).

Bu mərkəz vasitəsi ilə aşağıdakılar təmin olunur:

- Obyekt və hadisələrin fiziki keyfiyyətləri haqqında təsəvvürlərin inkişafı;
- Barmaqların toxunma həssaslığının inkişafı;
- Elementar riyazi təsəvvürlərin formalaşdırılması;
- Əşyaların forması, ölçüsü, həcmi, miqdarı, vaxtı, səbəbi və nəticəsi haqqında təsəvvürlərin formalaşdırılması;
- Müxtəlif rənglər, dad və qoxuların qavrayışının inkişafı;
- Danışma və digər ünsiyyət bacarıqlarının inkişafı;
- Düşünmək, müqayisə etmək, suallar vermək və öz nəticələrini çıxarmaq bacarığı;
- Uşaqların emosional təcrübələrinin zənginləşdirilməsi;
- Uşaqların sosial prosesin inkişafında qarşılıqlı təsirlərinin təmin edilməsi.

Elm guşəsində (Şəkil 1.18) olan bütün materiallar təhlükəsizlik tələblərinə cavab verir, uşaqlar üçün açıq və hər şey estetik şəkildə tərtib olunur. Elm guşəsi bir neçə mini-blokdan ibarətdir: Mini-laboratoriya; təbiət guşəsi və metodik guşə və s.

Şəkil 1.18. Elm guşəsinin nümunələri

Laboratoriya tədqiqat fəaliyyətləri də uşaqların maraqlarını inkişaf etdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada, əsasən, elmi ideyalar, müşahidələr və maraqların inkişafı baş verir. Laboratoriyada aşağıdakı növ eksperimentlər həyata keçirilir:

- Obyektlər və onların xüsusiyyətləri araşdırılır və eksperimentlər aparılır (təcrübə);
- Toplama (daşlar və herbari)

Mini-laboratoriyada təcrübə aparmaq üçün lazım olan avadanlıq və materiallar saxlanılır və onların köməyi ilə uşaqlar canlı və cansız təbiətin sirlərini təcrübəli şəkildə dərk edirlər:

- Xüsusi qablar (müxtəlif konteynerlər, ölçmə qaşıqları, fincanlar, borular, huniler, plitələr, süzgəclər və s.);
- Təbii material (çınqıl, qum, toxum, qabıq, yosun, ağac qabığı, quru çiçəklər, ağac budaqları və s.);
- Utilizasiya edilmiş material (məftillər, fantiklər, penoplast, tıxaclar, saplar və s.);
- Cihazlar (mikroskop, böyüdücü şüşə, kompas, güzgülər, tərəzinin müxtəlif növləri və s.);
- Tibbi material (iynəsiz şprislər, pipetlər, pambıq çubuqlar, kolbalar);

- Materiallar (kağız növləri, parça növləri, plastik əşyalar, taxta əşyalar və metal əşyalar);
- Texniki material (mismar, vint, bolt və s.);
- Su ilə eksperimentlər üçün: qida və qeyri-qida boyaları, duz, şəkər, un, çay, bitki yağı və buz konteynerləri;
- Hava ilə eksperimentlər üçün: borular, sabun köpükləri, hava şarları və s.;
- İşıq və rənglə eksperimentlər üçün: müxtəlif fənərlər, güzgülər və rəngli şüşələr (plastik şüşədən kəsilmiş);
- Səs ilə eksperimentlər üçün: müxtəlif doldurucularla (noxud, qarabaşaq yarması, darı və s.) doldurulmuş kiçik qutular (məsələn, "Kinder-sürpriz" qabları), zəngciklər, qaşıqlar və qulaqcıqlar;
- Maqnitlərlə eksperimentlər üçün: müxtəlif xırda maqnitlər, sancaqlar və metal əşyalar.

Mini laboratoriyada kolleksiyalar olur: toxum, herbari, parça, sap, balıqqulağı və daş kolleksiyası (Şəkil 1.18).

Uşaqların tədqiqat və eksperimenti üçün bir sıra təbii və süni materiallar (təbaşir, qum, gil, daş, mərmər, lələk və kömür) və laboratoriya avadanlıqları (mikroskoplar, qlobus və s.) tələb olunur. Bütün bunlar uşaqlarda xüsusi maraq doğurur.

Təbii və tullantı materialı: Qapaqlar, tıxaclar, lələk konusları, qoz-fındıq, saman, süngər, daş, çubuqlar və s.. Aşağıdakı cədvəldə bu mövzuda guşələrə aid resursların siyahısı təqdim olunur (Cədvəl 1.5):

Guşənin məzmunu	Resurslar
Ensiklopediya	"Yeni uşaq ensiklopediyası" "Canlı təbiətin sirləri" "Heyvanlar və bitkilər dünyası" "Möcüzə – hər yerdə" "Yerdən səmaya qədər: Atlas - Təbiətşünaslıq və ekologiya üzrə qərargahdır". "Həşəratlar rekordçudur" "Balıq" "Həyat. Sualtı dünya. Arxeologiya"
Nümayiş materialı	"Ölkəmizin ərazisində yaşayan heyvanlar» Qlobus

Cədvəl 1.5. Guşənin məzmunu və resurslar

Əl əməyi guşəsi

Əl əməyi guşəsində uşaqların konstruktiv qabiliyyətləri, praktik bacarıqları, işə maraqları, işin öhdəsindən gəlmək üçün hazırlıqları, qabiliyyətlərini qiymətləndirmə bacarığı və işi mümkün qədər yaxşı etmək istəyi (güclü, daha sabit, daha zərif və daha dəqiq) inkişaf edir.

İş prosesində uşaqlar ən sadə texniki qurğularla tanış olur, bəzi alətlərlə işləmək bacarığını əldə edir və material, iş obyekt və alətlərə diqqətli olmağı öyrənirlər. Əl əməyi guşəsində əşyalar düzgün yerləşdirilməli, əlçatan olmalı və uşaqların yaşına uyğun, estetik və rəngarəng dizaynlı, gün üçün təyin edilmiş mövzuya uyğun olmalıdır. Həmin fəaliyyətlər üçün resursların (vəsait/avadanlıq) mövcudluğu vacibdir (Cədvəl 1.6).

Guşənin məzmunu	Resurslar
Tikiş maşını və müxtəlif növ parça	Çit, kətan, yun, drap, velvet, flanel, ipək və s.
Furnitura	Düymələrin müxtəlif növləri, saplar, muncuqlar, lentlər, kujeva, qarmaqlar, yapışdırmalar və s.
Albomlar	Qadın geyimləri; Qış geyimləri; Bayram geyimləri; Adi günlərdə - zərif geyimlər; Məktəb forması; Parça nümunələri.
Didakti oyunlar	Gəlinciyin geyindirilməsi; Gənc moda dizayneri; Müxtəlif dövrlərin modası.

Cədvəl 1.6. Guşənin məzmunu və resurslar

Stolüstü oyunlar guşəsi

Məktəbəqədər müəssisədə ən çox tələb olunan fəaliyyət növlərindən biri də stolüstü çap oyunlarıdır (Şəkil 1.19).

Şəkil 1.19. Stolüstü oyunlar guşəsi

Stolüstü çap oyunları – bu, ətraf aləm və heyvan və bitki mənşəli və canlı və cansız təbiətlə tanış olan uşaqlar üçün maraqlı bir fəaliyyətdir. Aşağıda stolüstü çap oyunlarının bir neçə növü verilir (Şəkil 1.20):

- ***Mozaika*** – bu, rəngarəng kiçik detalların köməyi ilə müəyyən rəsmin tərtibi mümkün olan oyun növüdür;
- ***Şəkilli*** didaktik oyunlar (məsələn, "Üçüncü artıqdır»);
- ***Bulmacalar (pazllar)***;
- ***Loto*** - onun bir çox növləri var: "Əlifba", "Həndəsi fiqurlar", "Riyazi işarələr" və s.. Loto konkret biliklərin tanışlığı və möhkəmləndirilməsinə yönəldilə bilər;
- ***Domino*** – onun müxtəlif növləri var: əşyalı (heyvanlar, bitkilər, nəqliyyat,

Şəkil 1.20. Stolüstü oyunlar

təbiət və digər şəkillərlə) və riyazi.

Əşyalı domino uşaqlarda həndəsi formalar haqqında təsəvvür və bilikləri möhkəmləndirir, əşyaların müqayisəsinə və ümumiləşdirilməsinə kömək edir. Riyazi domino rəqəmli müqayisə aparmaq, ardıcıl və geri hesablamağı öyrənməkdə uşaqlara kömək edir.

Bu guşədə dərslər intellektual qabiliyyətləri, kiçik motorika və koordinasiyanı inkişaf etdirir.

Materialları bölüşmək, razılaşmaq və problemləri həll etmək sosial bacarıqların inkişafına gətirib çıxarır.

Stolüstü oyunlar guşəsində uşaqlar bulmacalar və dizaynerləri toplaya və təhlil edə bilər, eləcə də eyni olanları müqayisə etmək, təsnifləşdirmək, saymaq və öyrənmək üçün kömək edən oyunlar oynaya bilər.

Riyaziyyat guşəsi

Riyaziyyat guşəsi - oyun, vəsait və materiallarla tematik təchiz olunan xüsusi ayrılmış yerdir.

Uşaq bağçasının erkən qruplarında riyaziyyat guşələri deyil, sensomotor zonalar və uşaqları əşyaların rəngi, forması və böyüklüyü ilə tanış edən avadanlıqlar kiçik və iri motorikanın inkişafı və məkanda oriyentasiyaya kömək edir, lakin kəmiyyət və qrupdakı əşyaların müqayisəsi, çoxluqların formalaşdırılması və s. kimi riyazi anlayışlar və əməliyyatlara aid deyil.

Şəkil 1.21. Riyaziyyat guşəsinin nümunəsi

Riyaziyyat guşələri dörd və yuxarı yaşlı uşaqlar olan qruplarda qurulur (Şəkil 1.21). Onların yaradılmasının məqsədi uşaqların idrak fəallığını stimullaşdırmaq və onları yaş psixofizioloji xüsusiyyətlərinə uyğun riyazi təsəvvür və bacarıqlara yiyələnmə sahəsində müxtəlif fəaliyyətlərə sövq etməkdir.

Riyaziyyat guşəsinə olan tələblər:

Bir qrupda riyaziyyat guşəsini yaradan zaman tərbiyəçi-müəllim, ilk növbədə, həmin guşənin harada yerləşəcəyi, nədən ibarət olacağı və uşaqların marağına səbəb olması və qrupun ümumi dizaynı ilə uyğunlaşdırılması üçün necə bəzədiləcəyini düşünür. Diqqət yetirilməli olan əsas məsələ məktəbəqədər müəssisə tərəfindən inkişaf mühitinə qoyulan ümumi tələblərdir:

- Guşənin bütün avadanlığı uşaqların rahat istifadə edə bilməsi üçün nəzərdə tutulmalıdır;
- Uşaqlar oyunlardan sonra material və vəsaitləri yerinə qoymağı öyrənməlidirlər.

Riyaziyyat guşəsi mühüm inkişaf funksiyalarına malikdir. Bu guşədə maqnit lövhəsi, rəqəm kassası, rəqəmlər və miqdarın uyğunluğuna dair kart dəstləri, sayma üçün təbii materiallar (məsələn, şabalıdlar, xırda daşlar, qozalar və lobyalar), rəqəmlər, həndəsi fiqurlar, sayma üçün düymələr, nömrəli zər dəstləri və digər bu kimi vasitələr olur (Şəkil 1.22 və Şəkil 1.23).

Şəkil 1.22. Riyaziyyat guşəsinin nümunəsi

Riyaziyyat guşəsi rənglər, yapışqanlar üçün albomlar və riyazi məzmunlu yaradıcı oyunlar ilə təchiz olunmalıdır, məsələn, "Naxışı yığ", "Rəqəmi canlandır", "Həndəsi mozaika".

Əlavə olaraq rəqəmlər üçün kassa olması məqsədəuyğundur.

Şəkil 1.23. Riyaziyyat guşəsinin nümunəsi

Gəlincik guşəsi

Gəlincik uşaqların emosional və psixi inkişafı üçün vacibdir.

Gəlinciklər insan mövcud olduğu qədər mövcuddur. Uşaqlar, cinsindən asılı olmayaraq, gəlinciklə oynamağı və ona qayğı göstərməyi sevirlər. Ancaq bu oyuncaqlar yalnız əyləncə və oyun üçün yaradılmır. Gəlincik uşağın psixi inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Onlar bizim əksimizdir. Burada uşaq öz təcrübəsini həyata keçirir və onu əhatə edən insanların hərəkətlərini əks etdirir. Oynayaraq uşaq təxəyyül və yaradıcılıq bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Şəkil 1.24. Gəlincik guşəsi

Gəlincik guşəsində ən azı 8 sayda gəlincik olmalıdır. Onlar üçün evcik qurulmalıdır. Uşaqların "Evcik-evcik" oynamaları üçün şərait yaradılmalıdır.

Məsələn, belə bir oyun təşkil etmək olar: Kresloda yerləşdirilən gəlincik sanki uşaqların necə məşğul olduqları və ya yediklərinə baxır, tez və dəqiq yeyənləri və qrup otağında diqqətli olanları tərifləyir (Şəkil 1.24), səhər isə gəlincik uşaqlarla salamlaşır və uşaqların necə geyinib yuyunduqlarına baxır. Axşam evə getməmişdən öncə uşaqlar gəlinciyi soyundurub onunla vidalaşaraq çarpayıya qoya bilər.

Gəlinciklə oyun zamanı uşaq dialoqları icad edərkən söz ehtiyatını artırır və şifahi nitqini inkişaf etdirir. Gəlinciklə oyunda uşağın kiçik motor bacarıqları inkişaf edir. Gəlinciyin köməyi ilə uşağa müxtəlif hərəkətləri göstərmək olar - yuxu, qaçış və hoppanma.

Gəlinciklərin geyindirilməsi və soyundurulması uşaq üçün xüsusi maraq doğurur. Uşaq əşyaların hansı qaydada geyindirilməli olduğunu və hansı vəziyyət üçün nəzərdə tutulduğunu xatırlayır. Gələcəkdə bütün bu bacarıqlardan istifadə edir.

Yaxşı gəlincik fantaziya üçün yer buraxmalı və öz ideyalarına imkan verəcək oyun üçün açıq olmalıdır.

Kiçik yaşlı uşaqlar üçün gəlinciklərə aid tələblər aşağıda qeyd olunur:

- Gəlinciyin görünüşü;
- Kəskin qoxusunun olmaması;
- Yumşaq və ekoloji materialdan olması;
- Kəskin künc və çox kiçik hissəciklərin olmaması;
- Saçları möhkəm və darana bilən olması;
- Gəlinciyin yaşı və mövsümlərə uyğun geyimlərinin olması.

Qızlar gəlinciklərlə oynamağı, oğlanlar isə əsgər oyuncaqları ilə maraqlanmağı sevirlər. Bu yolla uşaqlar cins və sosial rol arasındakı fərqləri öyrənirlər.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Qrup işi: Cədvəldə verilənləri qeyd edin:

   1-ci qrup:

Mərkəzin adı	Mərkəzin təşkil olunma məqsədi	Mərkəzi təşkil etmək üçün lazım olan resurslar
Riyaziyyat	- -	- -

   2-ci qrup:

Mərkəzin adı	Mərkəzin təşkil olunma məqsədi	Mərkəzi təşkil etmək üçün lazım olan resurslar
Kitab	- -	- -

   3-cü qrup:

Mərkəzin adı	Mərkəzin təşkil olunma məqsədi	Mərkəzi təşkil etmək üçün lazım olan resurslar
Təsviri fəaliyyət	- -	- -

   4-cü qrup:

Mərkəzin adı	Mərkəzin təşkil olunma məqsədi	Mərkəzi təşkil etmək üçün lazım olan resurslar
Sujetli rollu	- -	- -

   5-ci qrup:

Mərkəzin adı	Mərkəzin təşkil olunma məqsədləri	Mərkəzi təşkil etmək üçün lazım olan resurslar
Elm	- -	- -

2. Qrup otağında mərkəzlərin yerləşdirilmə planını (sxemi) çəkin.
3. Ziqzaq təlim texnikasından istifadə edərək verilən mətni təhlil edin və fikirlərinizi bölüşün.
4. Aşağıdakı suallar ətrafında müzakirələr aparın:
   - İnkişafetdirici mühitin qurulmasının pedaqoji-psixoloji əsasları hansılardır?
   - Mərkəzləri təşkil edərkən hansı parametrləri nəzərə almaq lazımdır?
   - Mərkəzləri qurarkən hansı texniki şərtləri nəzərə almaq lazımdır?

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“İnkişafetdirici mühiti dəstəkləmək üçün mərkəz və ya guşələrin layihələrini hazırlamaq”

1. Layihəni hazırlayın:

   1-ci qrup: Milli guşənin layihəsini hazırlayın.
   2-ci qrup: Su və qum guşəsinin layihəsini hazırlayın.

2. Aşağıdakı cədvələ guşələr və ya mərkəzlərin gözləntiləri və resurslarını qeyd edin:

	Gözləntilər	Resurslar
Gəlincik guşəsi	- -	- -
Stolüstü oyunlar guşəsi	- -	- -
Əl əməyi guşəsi	- -	- -
Təbiət guşəsi	- -	- -

3. Cədvəli tamamlayın:

Əl əməyi guşəsi	
Guşənin məzmunu	**Resurslar**
Tikiş maşını	
Furnitura	
Albomlar	
Didaktik oyunlar	

4. Təsviri fəaliyyət mərkəzinin vəzifələrinə aid olanları qeyd edin:

Vəzifələr:	Aiddir	Aid deyil
1. Bədii-təsviri fəaliyyət prosesinə emosional münasibət və parlaq ifadəli obrazlar yaratmaq arzusunu tərbiyə etmək		
2. Rənglər və materiallarla müstəqil eksperiment aparmaq arzusunu formalaşdırmaq (rənglərin qarışması, çalarların alınması, plastilin, gil və xəmir)		
3. Materialın rəngini seçmək və dəyişdirmək bacarığını inkişaf etdirmək		
4. Əl barmaqlarının kiçik əzələləri və motorikasını (plastilin, gil və şablonlarla iş zamanı) formalaşdırmaq		
5. Zəruri mədəni-gigiyenik bacarıqları formalaşdırmaq: Təsviri fəaliyyətlə məşğul olduqdan sonra əlləri müstəqil və düzgün yumaq bacarığı		
6. Qələmlər, fırçalar və s. ilə hərəkət edərkən təhlükəsiz davranış haqqında fikirlər yaratmaq		
7. Alətlər və materiallara diqqətli münasibət göstərmək və onlardan təyinatı üzrə istifadə etmək və sonda onları yerinə qoymaq		
8. Uşaqların müxtəlif ədəbi maraqlarını təmin etmək		

TƏLİM NƏTİCƏSİ 2

DƏSTƏKLƏYİCİ MÜHİT YARATMAQ

2.1. Sağlam, həvəsləndirici, yaradıcı və inklüziv mühit üçün layihələr hazırlayır

Müxtəlif mühitin yaradılması üçün layihələrin hazırlanması

Sağlam mühit anlayışı

Sağlamlıq yalnız xəstəlik və ya fiziki qüsurların olmaması deyil, tam fiziki, psixi və sosial rifahın bir vəziyyətidir.

Müasir cəmiyyətdə uşaqların sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi problemi əvvəllər heç vaxt olmadığı qədər aktualdır. Bu onunla izah olunur ki, onlara qarşı yalnız sağlam uşaqların cavab verə biləcəyi çox yüksək tələb irəli sürülür.

Sağlamlıq varsa, uşaq sevinir, rahat yaşayır və məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə gedir.

Sağlamlığa doğru ilk addımlar və sağlam həyat tərzi, özünüdərketmə və sağlamlıq mədəniyyətinin formalaşdırılmasına can atma məktəbəqədər müəssisədə həyata keçirilir.

Uşaqların sağlamlığı uşaqlarla sağlamlığa dair işlərin nə qədər savadlı təşkil edilməsi, məktəbəqədər müəssisənin şəraitindən nə qədər səmərəli istifadə edilməsindən asılıdır.

Davamlı sağlam mühit - uşaq üçün çevik, inkişaf edən və dayanaqlı sistemdir və onun əsasını emosional cəhətdən rahat yaşam mühiti və uşaqların həyat fəaliyyətinin təşkili üçün əlverişli rejim təşkil edir.

Hər bir məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin prioritet sağlam mühit istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Hər bir uşağın psixi və fiziki sağlamlığının qorunması üçün şəraitin yaradılması;
- Uşaqların emosional rifahının təmin edilməsi;
- Hər bir uşağın fərdiliyinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün pedaqoji dəstəyin göstərilməsi.

Sağlam mühit bir neçə komponentdən ibarətdir:

1. Sanitar-epidemioloji rejimin təşkili və uşaqların həyat fəaliyyətinin gigiyenik şəraitinin yaradılması;
2. Fiziki tərbiyə;
3. Uşaqlarla sağlamlıq ilə bağlı işlərin təşkili;
4. Sağlam şəraitin yaradılması;
5. Sağlamlığa xidmət edən texnologiyalardan istifadə.

Pedaqoji prosesin təşkil edildiyi komponentlərə ciddi şəkildə riayət edilməlidir.

1. Pedaqoji prosesin keçirilməsi zamanı sanitar-gigiyenik tələblərə riayət olunması vacibdir.

Su ilə təmizləmə aparılır və havalandırma vasitəsilə sağlam şərait təşkil edilir (uşaqlar olmadan hava temperatur rejimi saxlanılır). Məktəbəqədər təhsil müəssisəsindəki qrup otaqları təbii və süni işıqlandırmaya malik olmalıdır. Uşaqlar üçün mebel onların boy səviyyəsinə uyğun olaraq seçilir və işarələnir.

2. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsindəki qrup otaqlarında uşaqlar üçün gün rejimi uşaqların yaşı və ilin fəsli (isti və soyuq mövsümlər) nəzərə alınmaqla hazırlanır.

3. Bağçada sağlamlıq tədbirləri keçirilən zaman aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:
   - Gəzintilərin düzgün təşkili və onların müddətinə diqqət yetirilməlidir. Gəzinti güclü yağış və külək istisna olmaqla, istənilən havada baş verməlidir. Gəzintidən gələn uşaqlar mütləq paltarlarını dəyişirlər (qrup otağında havanın temperaturundan asılı olaraq uşaqlar yüngül paltar geyinirlər). Bu paltardəyişmə uşaqların orqanizmini möhkəmləndirməyə kömək edir;
   - Mövsümi geyimə riayət olunmalıdır (valideynlərlə fərdi iş aparılmalıdır);
   - Uşaqlar məktəbəqədər təhsil müəssisəsində yüngül geyimdə olmalıdır.
4. Sağlam mühit fərdi-differensial yanaşma nəzərə alınmaqla yaradılır. Müəssisədə idman zalı, oyun otaqları, tibb və prosedur otaqları, idman meydançaları fəaliyyət göstərməlidir. Hər bir qrupda idman guşəsi yaradılmalı və burada uşaqlar üçün əlçatan yerdə hərəkət fəaliyyətinin inkişafı üçün vəsaitlər olmalıdır.

Məktəbəqədər müəssisədə sağlam mühitin istifadəsi tədris prosesinin səmərəliliyini artırır və uşaqların sağlamlığının qorunmasına və möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Pedaqoji prosesdə inklüziv və həvəsləndirici mühitinin qurulması

Mühit obyektiv olaraq öz məzmunu və xüsusuyyəti ilə hər bir uşağın yaradıcılıq fəaliyyəti üçün şərait yaratmalı, aktual fiziki və psixi inkişaf və təkmilləşmə məqsədlərinə xidmət etməli, yaxın inkişaf zonasını təmin etməlidir.

Uşağın həyatının hər anında ünsiyyət, məşğələ və inkişaf fəaliyyəti tədris fəaliyyəti kimi eyni vaxtda mövcuddur, lakin onların hər biri fəaliyyətin aparıcı növünə çevrilən ana qədər öz inkişaf yolu ilə gedir. Məsələn, erkən yaşda aparıcı fəalliyyət əşya fəaliyyəti, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda oyun və s.

Ətraf mühit uşağın idrak sahəsinin strukturuna uyğun olmalıdır. Uşaqların keyfiyyətli təhsil və yüksək islahatlara cavab verən tibbi xidmətlərlə təmin edilməsi, hərtərəfli qayğı ilə əhatə olunması və yüksək mənəvi və sosial mühitdə böyüməsi üçün zəruri şəraitin yaradılması, şəxsiyyət və layiqli vətəndaş kimi formalaşdırılması üçün şərait olmalıdır. İnklüziv təhsil bütün uşaqların hər hansı bir sahədə güclü və zəif cəhətlərindən asılı olmayaraq məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin tərkib hissəsinə çevrilməsi, eyni hüquqlara malik olması, eyni tədris otaqlarında təhsil alması dərslər və məşğələlərdə bərabər iştirak etməsi deməkdir.

İnklüziv təhsil mühiti aşağıdakı prinsiplər üzərində qurulur:

- Uşağın dəyəri onun bacarıq və uğurlarından asılı deyil;
- Hər bir uşaq hiss edir və düşünür;
- Hər bir uşağın eşidilmək üçün danışmaq haqqı var;
- Bütün insanların həmyaşıdlarının dostluğu və dəstəyinə ehtiyacı var;
- Bütün təhsil alanların nailiyyətləri onların edə bilməyəcəyində deyil, edə biləcəyindədir.

Psixoloqlar hesab edirlər ki, məhz həvəsləndirici mühit fəaliyyət çərçivəsini müəyyən edir. Məsələn, əgər valideyn uşağın yaxşı rəsm çəkməsini istəyirsə, masanın üstündə həmişə qələm və kağız saxlamalıdır. Uşağın proqramlaşdırma işini bilməsini istəyirsə, ona

kompüter almalıdır. Uşaqların təlimə marağının artırılması üçün onların fəaliyyətindəki bütün irəliləyişlər qeyd olunmalı və dəyərləndirilməlidir. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində daha çox oyun zamanı uşaqların stimullaşdırılması aparılır. Oyun öz-özlüyündə uşaqlara təkan verir, stimullaşdırır, həvəsləndirir və təşviq edir.

Təhsil mühitinin də stimullaşdırılması zəruridir. Uşaqlar stimullaşdırıcı mühitdə daha yaxşı öyrənirlər. Uşaqlara kifayət qədər dəstək almasa, öyrənməyə münasibətləri dəyişir. Onların daha çox motivasiyaya ehtiyacları olur. Müəllim və valideynlər lazımsız təzyiqlərdən qaçmaq üçün uşaqlarını düzgün üsullarla motivasiya edə bilərlər. Buna görə də məktəbəqədər müəssisədə stimullaşdırıcı, müstəqil-praktik, demokratik və inklüziv təhsil mühiti yaratmaq lazımdır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların yaradıcı inkişafında mühitin rolu

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların yaradıcı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi qrupda düzgün yaradılmış və mütəşəkkil əşya-məkan mühitindən birbaşa asılıdır.

Ətraf mühit hər bir uşağın özü, digər uşaqlar, böyüklər və dünya ilə münasibətlərin subyekti olaraq qabiliyyət və yaradıcılıq potensialının inkişafında bir amildir. Bu, bədii təhsil səviyyəsinin artmasına və uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin açıqlanmasına səbəb olur və uşağın gələcək həyatında böyük rol oynayır.

Bu gün cəmiyyətə insan fəaliyyətinin istənilən sahəsində yaradıcılıq qabiliyyəti olan insanlar lazımdır. Yaradıcılığın inkişafı öz-özünə baş vermir. Xüsusi diqqət tələb edir.

Yaradıcı fəaliyyətlərdə uşaq ətrafı və dünyanı öyrənir, daim özü üçün yeni bir şey kəşf edir və problemləri ortaya qoya və həll edə bilir. Yaradıcı fəaliyyət prosesində məktəbəqədər uşaqlarda tədqiqat bacarıqları inkişaf edir. Uşaqlar yaradıcı fəaliyyət, iş və axtarış və həll yollarına alışırlar. Bundan əlavə, əşya-məkan mühiti yalnız uşağın şəxsiyyətinin yaradıcı özünüinkişafının şərtidir, həm də müəllimin peşəkar yaradıcılığının göstəricisidir, çünki onun formalaşdırılmasında müəllimin təxəyyüllü və müxtəlif yaradıcılıq metodlarından istifadəsini tələb edir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların ətraf aləmin gözəlliklərini duymaları, estetik cəhətdən qavramaları və müvafiq bədii nümunələr yaratmaları üçün qrup otaqları düzgün qurulmalıdır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların estetik inkişafı onların yaradıcılıq qabiliyyətlərini stimullaşdırır. Dəstəkləyici mühitdə yaradıcı komponentlər məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda bədii hisslər və zövq, bədii yaradıcılıq qabiliyyətləri və ətraf aləmdəki obyektləri müşahidə və müzakirə etmək bacarığının inkişafını təmin edir. Təsviri fəaliyyətdə rənglər və formaların yeni birləşmələri, quraşdırma prosesində müxtəlif modellərin qurulması, hekayə, nağıl və musiqi fəaliyyətində melodiyanın dinlənilməsi, mahnı və uşaq musiqi alətlərində ifa və rəqs məktəbəqədər yaşlı uşaqların estetik zövqünün inkişafına kömək edir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqda ətraf aləmin gözəlliklərini düzgün qiymətləndirmək bacarığı və ətraf aləmə müsbət emosional münasibət formalaşmağa başlayır və bu, yaradıcı mühitin düzgün qurulmasından asılıdır. Yaradıcı əməli fəaliyyət prosesində uşaqda yaradıcı təxəyyül, təfəkkür, ünsiyyət bacarıqları və digər insanların mövqeyini qəbul etmək bacarığı yaranır və inkişaf edir. Estetik tərbiyə, həmçinin təbiət, ətraf mühit, insanların hərəkətləri və geyimdə gözəlliyi görmək bacarığı və yaradıcı

qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasına (musiqi duyumu və təsviri fəaliyyət) imkan yaradır. Yaradıcılıq şəxsiyyətin mənəvi inkişafı və insani hisslərin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır, bunun da təməli erkən yaş dövründə qoyulur.

Uşaq yaradıcılığının inkişafı üçün qrupda uşaq yaradıcılığı guşəsi yaradılır. Uşaq yaradıcılığının inkişaf mərkəzi estetik cəhətdən tərtib olunmuş, uşaqlar üçün əlçatan və hərəkət etmək imkanı olan yerdə yerləşdirilməlidir.

Əşya-məkan mühiti uşaqların idrak fəaliyyətinin formalaşdırılması üçün daim yenilənir, oyun və yaradıcılıq fəaliyyəti reallaşdırılır. Uşaqlar müxtəlif oyunlar icad edir, tək, yaxud birlikdə oynayır və çoxlu didaktik, inkişafetdirici və stolüstü oyunlardan istifadə edirlər, buna görə də burada hər bir uşaq onu maraqlandıran oyunu tapa bilər.

İnkişaf edən təhsil mühitində müəllimin rolu

Hətta ən yaxşı şəkildə təşkil edilmiş təhsil mühiti olsa belə, öz-özünə və böyüklərin fasilitasiyası (dəstək və yardım) olmadan uşaqların inkişafına təsir edə bilməz. Yalnız böyüklər məqsədli şəkildə və mövzuya uyğun təşkil edərək uşaqların hərəkətləri və münasibətlərində onun mahiyyətini ortaya qoyur.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin hər bir tərbiyəçi-müəllimi (tərbiyəçi, musiqi rəhbəri, metodist və s.) də müəssisənin tədris-məkan mühitinin yaradılmasında iştirak edir. Qeyd etmək lazımdır ki, tərbiyəçi-müəllim bu zaman öz fərdiliyini nümayiş etdirir, öz təhsil məkanının imkanlarını nəzərə alır, eyni zamanda öz şəxsi layihəsini bütün məktəbəqədər müəssisənin təhsil mühitinin modeli ilə uyğunlaşdırır.

İnkişafetdirici təlim mühiti uşaqların təfəkkür, sosial, emosional, fiziki və yaradıcı inkişafına böyük təsir göstərir. Tərbiyəçi-müəllimlər fiziki və psixoloji baxımdan təhlükəsiz və həvəsləndirici mühit yaradaraq uşaqların müstəqil və qrup layihələri, oyun, müxtəlif vasitələr və digər uşaqlar və böyüklərlə qarşılıqlı əlaqə vasitəsilə inkişafını dəstəkləyirlər.

Uşaqyönümlü mühitin yaradılması işində aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınmalıdır:

- Uşaqların ətraf mühitdə olan əşyalar və onları əhatə edən insanlarla qarşılıqlı əlaqə qurmağına xidmət etməsi;
- Uşaqların inkişafı və öyrənməsini təmin etmək üçün onların maraq, ehtiyac və güclü tərəflərinin nəzərə alınması.

Elementar tədqiqatların aparılması, yeniliklərin kəşf edilməsi və fikir mübadiləsinə şərait yaradan mühitin qurulması məsuliyyəti tərbiyəçi-müəllimlərin üzərinə düşür. Belə mühitdə tərbiyəçi-müəllimin rolu uşaqların özünüifadəsinin dəstəklənməsi, arzu olunan davranış və şəxsi keyfiyyətlərin formalaşdırılması, “niyə?” “nə üçün?” suallarının verilməsi ətrafdakılara qarşı hörmət və qayğının göstərilməsi və məsuliyyət hissinin təmin olunmasından ibarətdir.

Uşaqyönümlü inkişafetdirici mühitdə tərbiyəçi-müəllim uşaqların irəli sürdükləri fikir və təşəbbüslərə hörmət və diqqətlə yanaşır, onları məşğələlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi zamanı nəzərə alır. Təşəbbüskar uşaqlar dəstəklənir, bir qədər çəkinən və passiv olan uşaqlar isə təşəbbüs göstərməyə həvəsləndirilir. Bunun üçün tərbiyəçi-müəllim “Sən nə ilə məşğul olmaq istəyərdin?” “Sən nə fikirləşirsən?” “Çəkdiyin şəklin mənasını

mənə izah et" və s. kimi sual və təkliflərlə uşaqları fəallaşdıra bilər. Uşaqlar yalnız eşitmək və deyilən kimi hərəkət etmək deyil, fikir yürütmək, faktlar axtarmaq, səbəb-nəticə əlaqələrini soruşmaq, izah etmək və cümlə qurmaq, sadə tədqiqatlar aparmaq, həmyaşıdları ilə ünsiyyət qurmaq, fəaliyyəti marağına görə seçmək və sərbəst davranmaq hüquqlarına malikdirlər.

Tərbiyəçi-müəllimin vəzifəsi, ilk növbədə, hər bir uşağın fərdi inkişafı üçün optimal şəraitin təmin edilməsi ilə bağlıdır.

Müəllim qrupda inkişafetdirici əşya-məkan mühitinin təşkilində nəyi bilməlidir?

1. Ətraf mühit, təhsil, inkişaf, tərbiyə, stimullaşdırıcı, mütəşəkkil və kommunikativ funksiyaları yerinə yetirməlidir. Amma ən əsası o, uşağın müstəqilliyi və özfəaliyyətini inkişaf etdirmək üçün işləməlidir;
2. Məkanın çevik və dəyişkən istifadəsi tələb olunur. Ətraf mühit uşağın ehtiyac və maraqlarına xidmət etməlidir;
3. Obyektlərin forması və dizaynı təhlükəsizliyə yönəldilməli və qrupun uşaqlarının yaşına uyğun olmalıdır;
4. Dekor elementləri asanlıqla dəyişdirilə bilən olmalıdır;
5. Hər bir qrupda uşaqların eksperimental fəaliyyəti üçün yer təşkil etmək lazımdır;
6. Qrup otağında əşya mühitini təşkil edərkən psixi inkişafın qanunauyğunluqları, onların sağlamlıq göstəriciləri, psixofizioloji və kommunikativ xüsusiyyətləri, ümumi və nitq inkişafının səviyyəsi, həmçinin emosional sahənin göstəriciləri nəzərə alınmalıdır;
7. Rəng palitrası isti və pastel tonlarla təqdim edilməlidir;
8. Qrup otağında inkişaf sahəsini yaratdıqda oyun fəaliyyətinin aparıcı rolunu nəzərə almaq lazımdır;
9. Qrup üçün əşya-məkan inkişafetdirici mühit uşaqların yaş xüsusiyyətləri, təhsil müddəti və proqramından asılı olaraq dəyişməlidir.

Dəstəkləyici mühitin uğurlu qurulması üçün:

- Yetərincə çeviklik;
- Çətinliklərdən qorxmamaq və müxtəlif yanaşmalardan istifadə etmək;
- Fərdi müxtəlifliyə hörmət;
- Kollektivlə əməkdaşlıq etmək, onları dinləmək və təkliflərini qəbul etməyə hazır olmaq;
- Özünü qrupda inamlı hiss etmək;
- Digər müəllimlərlə bir komandada işləməyə hazır olmaq.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Sağlam mühitin yaradılmasında nəzərə alınmalıdır (cədvəldə qeyd edin):

Komponentləri				
İstiqamətləri				

2. Ziqzaq təlim üsulundan istifadə edərək verilən mühazirə mətnini təhlil edin və fikirlərinizi bölüşün.

3. Sağlam, yaradıcı, inklüziv və həvəsləndirici mühitin göstəricilərini cədvələ yazın. Nəticədə 4 mühitin ortaq və fərqli cəhətlərini müzakirə edin.

Sağlam	Həvəsləndirici	İnklüziv	Yaradıcı

4. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inklüziv mühitin yaradılması üçün onun prinsiplərindən istifadə etməklə təkliflər hazırlayın.

5. “Akvarium“ üsulundan istifadə edərək aşağıdakı sualın müzakirəsini təşkil edin:
   - *Müəllim qrupda inkişafetdirici əşya-məkan mühitinin təşkili zamanı nəyi bilməlidir?*

6. Müəllimlərin mühitin yaradılmasında rolunu təsvir edin.

7. Panel təqdimatı hazırlayın.

   Müzakirə mövzusu:
   - Mühitin yaradılmasında müəllimin rolu: İnkişafetdirici, dəstəkləyici və təhlükəsiz.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sağlam, həvəsləndirici, yaradıcı və inklüziv mühit üçün layihələr hazırlamaq”

1. Səhv (S) və doğru (D) cavabları qeyd edin:
   Sağlam mühitə aiddir:

1. Hər bir uşağın psixi və fiziki sağlamlığının qorunması üçün şəraitin yaradılması	
2. Uşaqların emosional rifahının təmin edilməsi	
3. Hər bir uşağın fərdiliyinin qoruyub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün pedaqoji dəstəyin göstərilməsi	
4. Sanitar-epidemioloji rejimin təşkili və uşaqların həyat fəaliyyətinin gigiyenik şəraitinin yaradılması	
5. Hər bir uşaq hiss edir və düşünür	
6. Hər bir uşağın eşidilmək üçün danışmaq haqqı var	
7. Bütün insanların həmyaşıdlarının dostluğu və dəstəyinə ehtiyacı var	
8. Bütün təhsilalanların nailiyyətləri onların edə bilməyəcəyində deyil, edə biləcəyindədir	

2. “İnklüziv təhsil mühitinin yaradılması“ mövzusunda təhlil xarakterli esse yazın.

3. Pedaqoji prosesin təşkili zamanı ciddi şəkildə riayət edilməli olan komponentləri təhlil edin.

Sanitar-gigiyenik tələblər	
Üstünlükləri	Çatışmazlıqları

Gün rejimi	
Üstünlükləri	Çatışmazlıqları

Gəzintilərin təşkili	
Üstünlükləri	Çatışmazlıqları

Fərdi-differensial yanaşma	
Üstünlükləri	Çatışmazlıqları

4. Cədvəli doldurun:

Dəstəkləyici mühitin təşkilində əldə edilməli biliklər	Dəstəkləyici mühitin təşkilində əldə edilməli bacarıqlar	Dəstəkləyici mühitin təşkilində əldə edilməli dəyər və yanaşmalar

5. Aşağıda verilən 2 vəziyyəti təhlil edin. Oyunda uşaqların münasibətlərinin nə olduğunu müəyyənləşdirin. Uşaqların oyununun təşkilində tərbiyəçi-müəllimin rolunu müəyyənləşdirin.
   1. Nigar (2.5 yaş) oyun üçün eyni anda iki gəlincik götürdü. Sona yaxınlaşdı və gəlincikdən birini istədi. Nigar vermədi və Sona onu vurdu. Nigar hər iki kuklanı atdı və yüksək səslə ağlayaraq yerə yıxıldı. Tərbiyəçi-müəllim reaksiyası necə ola bilər?
   2. Tərbiyəçi-müəllim mühiti hazırlayarkən uşaqların boyunu nəzərə almamışdır. Uşaqlar oyuncağı götürmək istəyərkən dolabdakı bütün oyuncaqları yerə tökürlər. Tərbiyəçi-müəllim bu vəziyyətə çox əsəbləşir və oyuncaqları yerinə yığmağı tapşırır.

6. İnkişafetdirici əşya-məkan mühitinin təşkilinə verilən tələblərdən biri səhvdir:

A) Ətraf mühit təhsil, inkişaf, tərbiyə, stimullaşdırıcı, mütəşəkkil və kommunikativ funksiyaları yerinə yetirməlidir. Amma ən əsası o, uşağın müstəqilliyi və özfəaliyyətini inkişaf etdirmək üçün işləməli;
B) Məkanın çevik və dəyişkən istifadəsi tələb olunur. Ətraf mühit uşağın ehtiyac və maraqlarına xidmət etməli;
C) Obyektlərin forması və dizaynı təhlükəsizliyə yönəldilməli və qrup uşaqlarının yaşına uyğun olmalı;
D) Dekor elementləri asanlıqla dəyişdirilə bilən olmalı;
E) Heç bir əşyanın yeri dəyişdirilməməlidir.

2.2. Sosial-emosional mühitin yaradılması üçün tədbirlər planını şəraitə uyğun hazırlayır

Sosial-emosional mühitin yaradılması üçün tədbirlər planının hazırlanması

Müasir dünyada sosial-emosional inkişaf problemi məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosiallaşdırılması probleminin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilir. Ona görə də məktəbəqədər təhsil müəssisəsində sosial-emosional inkişaf üçün şərait yaradaraq şəxsiyyətin yaradıcı həyat strategiyasının əsaslarını təmin edirik.

Şəkil 2.1. Emosional-müsbət münasibət

Məktəbəqədər təhsildə sosial-emosional inkişaf aşağıdakı meyarlara əsasən tənzimlənir:

- Uşaqda özü və ətrafını əhatə edən digər insanlara emosional-müsbət münasibətinin şüurlu şəkildə inkişaf etdirilməsi (Şəkil 2.1);
- Emosional vəziyyətlər, fikirlər, özünü və başqalarının istəklərinə nail olmaq bacarığının inkişaf etdirilməsi (Şəkil 2.2);
- Sosial əhəmiyyətli davranış bacarıqları və davranışlarını tənzimləmək bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi.

Şəkil 2.2. Emosional vəziyyətlər, toxunaraq hissetmə

Yaradıcı özünüifadə tərzi, özünü reallaşdırmaq və özünü inkişaf etdirmə qabiliyyəti kimi keyfiyyətlərin formalaşdırılması fərdi keyfiyyətlərin daha da inkişaf etdirilməsi üçün zəmin yaradır.

Nəticə etibarilə bu, öz gücünə əminlik hissinin formalaşdırılması uşağın cəmiyyətdə harmonik qarşılıqlı fəaliyyəti və həyat uğurları deməkdir.

Sosial-emosional inkişaf və tərbiyənin məqsədi məktəbəqədər yaşlı uşağın şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafını təmin edən rahat şəraitin yaradılmasıdır.

Aşağıda qeyd olunan fəaliyyətlər bu məqsədə nail olmağa xidmət edir:

1. Həyatın bütün vəziyyətlərində müsbət emosiyalar formalaşdırmaq;
2. Uşağın fərdi xüsusiyyətləri və onların unikallığı barədə məlumatlılığı inkişaf etdirmək (müsbət obraz - Mən);
3. İnamlı davranış (istək və tələbləri ifadə etmək, iradə göstərmək, öz qərarını vermək və seçim etmək bacarığı) və tənzimləmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
4. Uşağın başqalarına müsbət münasibətini formalaşdırmaq;

5. Sosial bacarıqları inkişaf etdirmək: münaqişə vəziyyətlərinin həlli üçün müxtəlif məqbul sosial yolların həll edilməsi və assimilyasiyası, etiket və təhlükəsizlik qaydalarına diqqət yetirmək, razılıq əldə etmək və dostluq münasibətləri və yeni əlaqələr qurma bacarığı.

Şagirdlərin sosial və emosional inkişafı ilə bağlı vəzifələrin icrası üçün aşağıdakı mexanizmlər seçilmişdir:

- Tərbiyə prosesinin təşkili;
- Ailə ilə qarşılıqlı əlaqə;
- İnkişaf edən əşya-məkan mühitinin dəyişdirilməsi.

Bütün bu mexanizmlər vahid bir təhsil mühitini təmsil edir.

Tərbiyə mühitinin əsas məqsədi uşağın şəxsiyyətinin inkişafı və təşəkkülünə kömək etmək, bu prosesi müşayiət etmək, pedaqoji səyləri birləşdirmək və bəşəriyyətin yaratdığı dəyərləri yaymaqdır.

Təhsil mühitinə müxtəlif cəhətlərdən baxıla bilər: sosial mühit və əşyavi-məkan mühiti.

Sosial mühit – uşağın digər uşaqlarla qarşılıqlı əlaqəsi və məktəbəqədər təhsil müəssisəsində yaranan icmadır. Onun iştirakçıları uşaq bağçasının yetirmələri, müəllimləri, onlara xidmət göstərən personal, valideyn və tərbiyəçi- müəllimin ailə üzvləridir.

Əşya-məkan mühiti – uşağın təhlükəsizliyi, psixoloji rifahı, inkişafı və fərdiliyi məqsədinə uyğun olaraq məkan və avadanlığın istifadəsinin təşkilidir.

Təhsil mühitinin modeli uşağın tam sosial və emosional inkişafını təmin edir.

Məqsəd və vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı prinsiplərə əməl etmək lazımdır:

- Davamlılıq - uşağın sosial və emosional inkişafı təhsil prosesinin bütün məqamlarına daxil edilir;
- Əlçatanlıq - təhsil prosesinin həyata keçirildiyi bütün fəaliyyətlərin uşaqlar üçün əlçatan olması. Uşaqların bütün əsas fəaliyyətləri, oyunlar, oyuncaqlar, materiallar və kitablara sərbəst girişi əlçatanlığa daxildir..
- Humanizm - insani, bərabər və tərəfdaşlıq münasibətlərinin qurulmasıdır;
- Fərdiləşdirmə - uşağın fərdi inkişaf məkanının layihələndirilməsidir. Burada onun refleksiyası baş verir və "Mən" konsepsiyası yaradılır;
- Şəxsiyyətin dəyəri və unikallığı prinsipi - hər bir uşağın şəxsiyyətinin tanınmasıdır.

Sosial-emosional inkişaf üçün aşağıdakı pedaqoji texnologiyalardan istifadə olunur:

- Oyun texnologiyaları - uşaq oyun dünyasında yaşayır. Oyun “Uşağın həyatının təbii yoldaşı və böyük bir təhsil gücünə malik olan sevincli emosiyaların qaynağıdır”;
- Layihə texnologiyaları - işlərin hərtərəfli bir sistemdə məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsi və yaxşı nəticələr əldə edilməsinə imkan verir. Onlar uşaqlarda müstəqillik, yaradıcılıq, sosial fəallıq, ünsiyyətə can atmaq, qarşılıqlı fəaliyyət və başqaları ilə əməkdaşlıq etməyi inkişaf etdirir;

- Texnologiya (kollektiv yaradıcılıq işi) - texnologiya uşaqların qarşılıqlı təsir, əməkdaşlıq, yaradıcılıq və sosial əhəmiyyətli fəaliyyətə daxil olma bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir;
- İnteraktiv texnologiyaları - ünsiyyət prosesində uşaqlar öz fikirlərini düzgün ifadə etməyi, dialoq aparmağı, başqa bir insanı dinləməyi və başqalarının fikirlərinə hörmət etməyi öyrənirlər.

Uşaqların sosial-emosional inkişafı üçün aşağıda verilənlərə uyğun şərait yaradılmalıdır:

- Uşaq fəaliyyəti növlərinin emosional parlaq dolğunluğu;
- Rahat mühit;
- Müvəffəqiyyət vəziyyətləri və həmyaşıdları arasında uşağın populyarlığı;
- Dünya haqqında təcrübə və fikrin zənginləşdirilməsi.

Emosional rifahın təmin edilməsi üçün tədris prosesi təşkil olunur: "Şən görüşlərin səhəri" və s. bu kimi oyunlar təşkil edilir.

Məsələn, "Şən görüşlərin səhəri"ndə uşaqlar bir-biri ilə mehriban davranır, xoş sözlər deyir, gülümsəyir və günün yaxşı hadisəsinə köklənirlər.

Uşağın ətrafdakı insanlara müsbət münasibətinin inkişaf etdirilməsi üçün müxtəlif fəaliyyətlər həyata keçirilir:

- Uşaqların əsas estetik və mənəvi kateqoriyalarla tanış olduqları sənət əsərlərinin oxunması və müzakirəsi. Müzakirə zamanı mənəvi seçim etmək lazım olan və digər yarana biləcək həyati vəziyyətlər təhlil olunur. Məsələn, digər uşaqların problemlərinə cavab vermək və ya şəxsi maraqları üstün tutaraq laqeydlik göstərmək?
- Praktik vəziyyətlərin tətbiqi: "Biz bağçada ən böyüklərik" və "Dostunuza nə edə bildiyinizi öyrədin". Uşaqlar qayğı göstərməyi öyrənirlər və onlarda özünə hörmət hissi, insanlara xoş münasibət və onların problemlərini başa düşmək hissi inkişaf edir;
- Birgə nəticənin əldə edilməsinə istiqamətlənmiş kollektiv işlər (qar adamını düzəltmək, gül əkmək, sənətkarlıqla məşğul olmaq və hədiyyə hazırlamaq). Bu, uşaqlarda əlaqələr qurmaq, əməkdaşlıq etmək və duyğularını bölüşmək bacarıqlarının inkişafına kömək edir. Uşaqların bu iş formalarının daxil edilməsi qrup birliyini inkişaf etdirir və uşaqları bir-birinə emosional şəkildə yaxınlaşdırır;
- Sosial-emosional inkişaf layihələrinin icrası. "Dostlar dünyasında" və "Xeyirxahlıq günü" layihələri qrupda əlverişli emosional mikroiqlimin yaradılmasına kömək edir və uşaqlar bir-birlərinə, özlərindən kiçiklər və bağçanın əməkdaşlarına qarşı diqqətli və xeyirxah davranmağa başlayırlar.

Sosial bacarıqların inkişaf etdirilməsi üçün uşaqlar ilə ünsiyyət oyunları aparılır. Bu oyunlar uşaqlarda:

- Empatiya, tərəfdaşa rəğbət, emosionallıq və qeyri-şifahi ünsiyyət vasitələrinin

ifadəliliyini inkişaf etdirir;

- Özünəinamın vəziyyəti, öz emosional rifahının hiss olunması, uşaq kollektivində öz əhəmiyyətini inkişaf etdirir.

Məsələn, "Sevgi ilə adlandır" oyunu özünəməxsus qavrayışı inkişaf etdirir, "Nəzakətli sözlər" oyunu ünsiyyətdə hörmət və nəzakətli sözlərdən istifadə edilməsi vərdişini inkişaf etdirir və "Komplimentlər" oyunu birbaşa və sərbəst ünsiyyət və emosional yaxınlıq üçün əlverişli bir atmosfer yaradılmasına kömək edir.

Emosional rifahın təmin edilməsinin vacib şərtlərindən biri də ***əşya-inkişaf mühitidir.*** Əşya-inkişaf mühitinin məqsədi uşaq bağçasında uşağın həyatının müsbət emosiyalarla zənginləşdirilməsidir.

Əşya-inkişaf mühitinin aşağıdakı formalarından istifadə edilərək müxtəlif məqsədlərə nail olunması mümkündür:

- Xüsusi təchiz edilmiş "Arzu ekranı" və "Əhval ekranı" uşağa öz "Mən"i və həmyaşıdları ilə ünsiyyətdə öz əhval-ruhiyyəsini bildirməyə imkan verir;
- "Xeyirxah işlər ağacı" və "Xeyirxah işlər ekranı" stendləri əxlaqi hərəkətlər və xeyirxah işlər görmək arzusuna sövq edir;
- "Bizim uğurlarımız" və "Günün ulduzu" stendləri müsbət "Mən-konsepsiya"sının formalaşdırılması, əminlik, özünüdərketmə və özünüqiymətləndirmənin inkişafına kömək edir və müxtəlif səviyyəli müsabiqələr və sərgilərdə şagirdlərin şəxsi nailiyyətlərinin nümayiş etdirilməsi üçün istifadə olunur;
- "Dostluq" guşəsi münaqişələr və uşaqlar arasında mübahisələrin həll edilməsi və onların barışdırılmasına kömək edir;
- Təklik guşəsi uşaqların fərdi rahatlığını təmin edir.

Ailə uşağın inkişafının sosial vəziyyətinin ən mühüm tərkib hissəsidir, onun "Emosional arxa"sıdır. Əgər uşağın ailəsində xeyirxahlıq və sevgi hökm sürürsə, bu, müsbət amil kimi işləyir, əks halda daimi münaqişələr şəraitində psixi pozuntuları və şəxsi problemləri olan uşaqlar yetişir.

Məhz buna görə də valideynlərlə iş zamanı ailədə əlverişli emosional şəraitin yaradılmasına yönəldilmiş tədbirlər keçirilir, valideynlər uşaqlarla səmərəli ünsiyyət tərzi ilə tanış edilir, uşaqlar və valideynlərin yaxınlaşdırılması həyata keçirilir.

Valideynləri maraqlandırmaq və onları müəssisənin həyatı ilə tanış etmək üçün ənənəvi və qeyri-ənənəvi iş formalarından istifadə edilir:

- Dəyirmi masa görüşləri;
- Birgə əyləncə və bayramlar;
- Müxtəlif fəaliyyət növləri üzrə uşaqlarla açıq məşğələlər;
- Əşya-inkişaf mühitinin birgə yaradılması;
- Layihə fəaliyyəti;
- Ərazinin abadlaşdırılması üzrə birgə tədbirlər.

İşin bu formaları uşaq-valideyn əlaqələrini optimallaşdırır ,uşağın istəkləri, təcrübələri

və fərdi xüsusiyyətlərini daha yaxşı öyrənməyə imkan verir. Valideynlərin müsabiqələr, bayramlar və sərgilərdə iştirakı qrupda uşağın statusunu qaldırmaq və emosional əlaqələr qurmaq üçün kömək edir.

Görülən işlər nəticəsində uşaqlar:

- Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində müsbət emosional vəziyyətdə olurlar;
- Öz fikirlərinə malikdirlər. Onlar öz dostlarını, oyuncaqlarını və fəaliyyət növlərini müstəqil seçirlər;
- Münaqişə vəziyyətindən çıxış yolunu danışıqlar yolu ilə tapa bilirlər;
- Davranış qaydalarını bilir və onlara əməl etməyə çalışırlar;
- Digər uşaqlarla daha sıx əlaqədə olur.

Sosial-emosional mühitin yaradılmasına verilən psixoloji-pedaqoji tələblər

Əşya-məkan mühiti məzmun baxımından zəngin (müxtəlif), çevik, çoxfunksiyalı, dəyişkən, əlçatan və təhlükəsiz olmalıdır.

Təhsil məkanı, material, avadanlıqlar və inventarın müxtəlifliyinin təşkili (bina və sahədə) təmin edilməlidir:

- Bütün uşaqların oyun, idrak, tədqiqat, yaradıcılıq fəaliyyəti və uşaqların mövcud materiallar (qum və su daxil olmaqla) ilə təqdiqatların aparılması;
- Hərəki fəaliyyəti, o cümlədən böyük və kiçik motor bacarıqlarının inkişafı, hərəkətli oyunlar və yarışlarda iştirak;
- Məkan mühiti ilə qarşılıqlı əlaqədə uşaqların emosional rifahı (Şəkil 2.3);
- Uşaqların özünü ifadə etmə imkanı.
- Erkən yaşda olan uşaqlar üçün təhsil sahəsi hərəkət üçün zəruri və kifayət qədər imkanlar yaradılmalıdır.

Şəkil 2.3. Sosial-emosional mühit

Transformasiya (çeviklik):

- Əşya-məkan mühitinin təhsil vəziyyəti, o cümlədən uşaqların maraqları və imkanlarının dəyişilməsindən asılı olaraq dəyişmənin mümkünlüyünü nəzərdə tutur.

Çoxfunksionallıq (Şəkil 2.4):

- Əşya mühitinin müxtəlif tərkib hissələrindən - uşaq mebelləri, yumşaq modullar, ekranlar və s. müxtəlif əşyalardan istifadə etmək imkanı;

Şəkil 2.4. Çoxfunksiyalı mühit

- Müəssisə və ya qrupda çoxfunksiyalı (sərt bərkidilmiş istifadə üsuluna malik olmayan) əşyalar, o cümlədən uşaq fəallığının müxtəlif növlərində istifadə üçün yararlı təbii materialların (o cümlədən uşaq oyununda əvəzedici əşya kimi) olması.

Dəyişkənlik:

- Müəssisə və ya qrupda müxtəlif məkanlar (oyun, konstruksiya və təklik), həmçinin uşaqların sərbəst seçimini təmin edən müxtəlif material, oyun, oyuncaq və avadanlıqların olması;
- Oyun materialının dövrü dəyişkənliyi, uşaqların oyun, hərəki, idrak və tədqiqat fəaliyyətini stimullaşdıran yeni əşyaların yaradılması.

Əlçatanlıq:

- Uşaqların, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar və əlil uşaqların təhsil fəaliyyətinin həyata keçirildiyi bütün sahələrin əlçatanlığı;
- Uşaqların, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların oyun, oyuncaq, material və uşaq fəallığının bütün əsas növlərini təmin edən vəsaitlərə sərbəst girişi.

Təhlükəsizlik:

- Material və avadanlıqların sazlığı və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Söz-söhbət (Buzz)* qrupları yaradaraq “Sosial-emosional mühitin təşkili” mövzusunda müzakirə aparın.

***Qeyd:** Dörd və ya altı nəfərdən ibarət alt-qruplar müzakirəni aparan şəxs (fəalliyyət zamanı tələbə və ya müəllim ola bilər) tərəfindən qaldırılmış məsələ və ya verilmiş sual ətrafında beş dəqiqə ərzində müzakirələr aparır və sonra bunu auditoriya ilə bölüşür.

2. Mühazirələrdən istifadə edərək sosial-emosional mühiti müəyyən edən cədvəli işləyin:

<table>
<tr><th>Mexanizmlər</th><th>Texnikalar</th><th>Prinsiplər</th><th>Məntiqi izahı əsaslandırma</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="4">Materiallar</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="3">Nəzərə alınmalı suallar:
1. Sosial-emosional mühitin yaradılması üçün sizin istifadə edə biləcəyiniz hazır olan hər hansı materiallar varmı?
2. Onlar hansılardır?
3. Bu materialların daha faydalı və münasib olması üçün nəyə ehtiyac vardır?
4. Sizin daha hansı yeni materiallar hazırlamağınıza ehtiyacınız vardır?</td></tr>
</table>

3. Əşyavi-məkan inkişaf mühitinin yaradılmasına psixoloji-pedaqoji tələblər:

Çeviklik	
Üstünlükləri	Çatışmazlıqları

Çoxfunksionallıq	
Üstünlükləri	Çatışmazlıqları

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

"Sosial-emosional mühitin yaradılması üçün tədbirlər planını şəraitə uyğun hazırlayır"

1. Sosial-emosional mühitin yaradılmasına verilən psixoloji-pedaqoji tələbləri seçin:

1. Əlçatanlıq;
2. Dəyişkənlik;
3. Sosiallıq;
4. Çoxfunksionallıq;
5. Emosionallıq;
6. Çeviklik.

A) 1, 2, 5, 6;
B) 2, 3, 4, 5;
C) 1, 2, 4, 6;
D) 3, 4, 5, 6;
E) 1, 2, 3, 4.

2. Doğru və ya yanlış olduğunu qeyd edin:

Prinsilər:	Doğru	Yanlış
1. Davamlılıq - uşağın sosial və emosional inkişafı təhsil prosesinin bütün məqamlarına daxil edilir.		
2. Əlçatanlıq - uşaq idrak, müstəqillik, həssaslıq və ünsiyyət mədəniyyətini özündə mövcud olan fəaliyyət növlərində (oyun, əmək, məhsuldar, musiqili və s.) öyrənmək bacarığını öyrənir.		
3. Humanizm - insan, bərabərlik və tərəfdaşlıq münasibətlərinin qurulmasıdır.		
4. Fərdiləşdirmə - uşağın fərdi inkişaf məkanının layihələndirilməsi və burada onun refleksiyası baş verir və "Mən" konsepsiyası yaradılır.		
5. Şəxsiyyətin dəyəri və unikallığı prinsipi - hər bir uşağın şəxsiyyətinin tanınmasıdır.		
6. Davamlılıq - uşağın sosial və emosional inkişafı təhsil prosesinin bütün məqamlarına daxil edilir.		
7. Əlçatanlıq - uşağın fərdi inkişaf məkanının layihələndirilməsi və burada onun refleksiyası baş verir və "Mən" konsepsiyası yaradılır.		
8. Humanizm - hər bir uşağın şəxsiyyətinin tanınmasıdır.		
9. Fərdiləşdirmə - uşağın sosial və emosional inkişafı təhsil prosesinin bütün məqamlarına daxil edilir.		
10. Şəxsiyyətin dəyəri və unikallığı prinsipi - insani, bərabər və tərəfdaşlıq münasibətlərinin qurulmasıdır.		

3. Aşağıda verilən texnologiyalara aid təqdimat hazırlayın:
   - Oyun texnologiyaları;
   - Layihə texnologiyaları;
   - Texnologiya (kollektiv yaradıcılıq işi);
   - İnteraktiv texnologiyalar.

2.3. Təlim, tərbiyə və inkişaf prosesində oyuncaq, material və avadanlıqları uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun seçir

Oyuncaq və materialların seçilməsi

Oyuncağın bir çox kateqoriyaları var - pedaqoji, estetik, mənəvi, sənaye, iqtisadi, mədəni, sosial, psixoloji və s.. Bu kateqoriyalara uşaqların ehtiyaclarını ödəyə biləcək kifayət qədər geniş bir sıra məhsul daxildir. Oyun prosesi uşaqların inkişafının ayrılmaz hissəsidir. Onun vasitəsilə həyat öyrənilir, kəşflər edilir və təcrübə qazanılır. Səbəbsiz deyil ki, hətta müəyyən bir uşağın yaşayış şəraitini yoxlayan səlahiyyətli orqanların nümayəndələri də həmişə oyuncaqların olmasına diqqət yetirirlər, çünki şəxsiyyətin tamhüquqlu formalaşması buna bağlıdır. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi uşaqların əsas oyun ərazisidir, buna görə burada oyunlar üçün əşyalar məcburi olmalı və hər yaş qrupu üçün fərqli bir dəst seçilməlidir. Uşaq bağçasında oyuncaqların əsas məqsədi ətraf aləmin xüsusiyyətlərinin assimilyasiyasına kömək etməkdir: Obyektlərin forma, ölçü, rəng və digər fiziki xüsusiyyətləri, uşağın məntiqi təfəkkürü, konsentrasiyası, kiçik motor bacarıqlarının inkişafı və tərbiyəsidir. Böyüklər uşaqlara hansı oyuncaqlar aldıqları, uşaqlara nə verdikləri və uşaqların bağçaya hansı oyuncaqlar gətirdikləri barədə çox vaxt bəlkə də düşünmürlər.

Uşaq üçün oyuncaq onun həyatının ayrılmaz hissəsidir və buna görə də ciddi diqqət tələb edir!

Oyuncaq nədir?

"Oyuncaq" sözü çoxları üçün bəzək və əyləncənin sinonimi kimi çıxış edir. Bu, xüsusi bir əşya olsa da, nəhəng güc və öyrətmə qabiliyyətinə malikdir. Hər şey oyuncaq ola bilər. Oyuncaq olmaq xüsusiyyəti əşyanın xarici əlamətlərinə sərt şəkildə bağlı deyil. Onun "Oyuncaqlar" sinfinə daxil edilməsi ona oynayan insanın münasibəti ilə şərtləndirilir. Məhz insan əşyanı onunla oyun zamanı əsl oyuncağa çevirir.

Hər bir əşya əsil oyuncağın rolunu ala bilər, əgər:

- Cəlbedicidirsə - əşya ilə ünsiyyət qurmağı, ona baxmağı və manipulyasiya etməyi təmin edir;
- Mənimsəmə üçün əlverişlidirsə - oyunçunun bu obyekti yaşayış sahəsinə yerləşdirmək qabiliyyəti ilə müəyyən edilir.

Çoxsaylı tədqiqatlar göstərir ki, oyuncaq həmişə psixikanın inkişafı üçün təsirli vasitə olub və xalq pedaqogikasında uşaqların böyüklərin həyatına yiyələnməsi və sosial tərbiyə üçün geniş istifadə olunub.

Oyuncaqlar bu və ya digər xarakter xüsusiyyətlərinin tərbiyəsinə imkan yaradır, uşaqları müxtəlif peşələrə cəlb edir və s..

Oyuncaq uşağa ətraf aləmlə tanış olmağa kömək edir, onun vasitəsilə alınmış təəssüratları möhkəmləndirir və emal edir, aktivlik və ünsiyyətə olan ehtiyaclarını təmin edir.

Oyunun məzmunu oyuncaqlardan asılıdır və onlar yaradıcı təsəvvürün inkişafı üçün dəstək kimi xidmət edir. Oyuncaqlarda tanış obyektləri öyrəndikdən sonra uşaq öz təsəvvürlərini birləşdirmək, təkrar emal etmək və yeni təəssüratları fəal surətdə

mənimsəmək imkanını əldə edir.

Uşaqlara ən güclü tərbiyə təsiri bütün dünyadakı insanlar və obyektləri təsvir edən oyuncaqlardır: heyvanlar, quşlar, balıqlar, bitkilər, nəqliyyat vasitələri, avadanlıqlar, ev əşyaları və s. Onlarla məktəbəqədər uşaqlarda müəyyən təsəvvürlər assosiasiya olunur, onların yaddaşında parlaq təəssüratlar canlanır və mövcud həyat təcrübəsini yaradıcı şəkildə təkrar etmək imkanı yaradılır. Oyuncaqlar yalnız uşaqları müxtəlif məzmunlu oyunlara həvəsləndirmir, onlar uşağa rol oynamaq, sevimli obraz yaratmaq və uydurmanı həyata keçirməyə kömək edir. Oyuncaq oyun obrazının yaradılmasına böyük təsir göstərir.

Uşaq inkişaf etdikcə onun oyuncaqlara qarşı münasibəti dəyişir. O, öz niyyətini həyata keçirməkdə ona kömək edəcək oyuncaqlar seçməyə başlayır. Ancaq oyuncaq yalnız o halda uşağın niyyətinin həyata keçirilməsi vasitəsi ola bilər ki, o, əşyanın obrazını düzgün qəbul edir, onun əşya haqqında bilikləri olur və bu da maraq və oynamaq arzusuna səbəb olur. Oyuncaq oyun üçün nəzərdə tutulmuş obyektdir (əşya). Real və xəyali əşyalar və obrazları quraraq oyuncaq əqli, əxlaqi, estetik və fiziki tərbiyə məqsədlərinə xidmət edir. Oyuncaq uşağa ətraf dünyanı öyrənməyə kömək edir, onu məqsədyönlü və mənalı fəaliyyətə alışdırır. Təfəkkür, yaddaş, nitq və emosiyaların inkişafına imkan yaradır. Oyuncaqdan uşaqların təlim-tərbiyə işində, xüsusilə də texniki və bədii yaradıcılığın inkişafı üçün geniş istifadə olunur. Oyuncağın tipləri, xarakteri, məzmunu və tərtibatı uşaqların yaşına uyğun olaraq onların inkişafı və maraqları nəzərə alınmaqla xüsusi tərbiyəvi vəzifələr ilə müəyyən edilir.

Oyuncaq uşaqların əməyə marağını artırılması və maraq hissinin formalaşdırılmasına kömək edir.

Böyüklərin əsas vəzifəsi uşağa oyuncaqlarla hərəkət etməyi öyrətməkdir.

Məktəbəqədər yaşda uşağın inkişafı üçün oyunlar və oyuncaqların əhəmiyyəti tərbiyəçi-müəllimlər tərəfindən lazımi qədər dəyərləndirilmir.

Valideynlərin əksəriyyəti uşağın şəxsiyyətinin formalaşdırılması üçün düzgün seçilmiş oyuncaqların nə qədər vacib olduğunu anlamırlar. Uşaq necə və hansı oyunları oynamalıdır? Bu barədə valideynlər, əsasən, istehsalçı firmaların maraqlarını əks etdirən və heç də həmişə uşağın maraqlarına uyğun gəlməyən reklamdan məlumat alırlar.

Oyuncağın rolu

Oyuncağın rolu çoxfunksiyalıdır:

1. Uşağın psixi inkişaf vasitəsidir;
2. İctimai münasibətlərin müasir sistemində həyata hazırlamaq vasitəsidir;
3. Əyləncə üçün xidmət edən obyektdir.

Oyuncaq yalnız oyunun müşayiəti deyil, həm də təlim, əyləncə və hətta müalicə vasitəsidir (oyuncağın psixoterapevtik funksiyası). O, uşağa öz qorxularına sahib olmağa kömək edir.

Uşaq üçün oyuncaq nə olmalıdır? Hər şeydən əvvəl, oyuncaq sevinc və oyun üçün motivasiya mənbəyidir. O, inkişaf üçün şərait və müstəqil yaradıcılığa imkan yaratmalıdır. Faydalı oyuncaq özündə təhsil vəzifəsini daşıyır. Oyuncaq uşağın ruhunda xeyir və şərin ilkin anlayışına təməl qoyur.

Pedaqoji baxımdan daha dəyərli oyuncaqlar aşağıdakı keyfiyyətlərə malik olanlardır:

- Polifunksionallıq – oyuncaqlardan uşağın niyyəti və müxtəlif funksiyalarda oyunun sahəsinə uyğun olaraq çevik şəkildə istifadə edilə bilər. Beləliklə, oyuncaq yaradıcılıq, təxəyyül və simvolik düşüncə funksiyasının inkişafına kömək edir;
- Birgə fəaliyyətlərdə tətbiq etmək imkanı – oyuncaq bir qrup uşaq tərəfindən eyni zamanda istifadə üçün yararlı olmalı (oynayan tərəfdaş kimi böyüklərin iştirakı ilə) və birgə hərəkətlərə təşəbbüs etməlidir (kollektiv binalar, birgə oyunlar və digərləri);
- Didaktik xüsusiyyətləri olan oyuncaqlar - layihələndirmə, rəng və forma ilə tanış olma bacarıqlarını formalaşdırır. Məsələn, bəzi elektron oyun və oyuncaqlar proqramlaşdırılmış nəzarət mexanizmlərini özündə saxlaya bilir, uşaqların lazım olan istiqamətə yönləndirilməsi və biliklərinin əldə edilməsi xüsusiyyətlərinə malik olur;
- Bədii sənətkarlığa aid oyuncaqlar – bu oyuncaqlar uşağın bədii-estetik inkişafını formalaşdırır, onu incəsənət aləminə cəlb edir və bədii xalq yaradıcılığı ilə tanış edir. Bu cür oyuncaqlar yaş həddi və onların tətbiqi sahələrinə aid təlimatlar və metodiki tövsiyələrin mövcudluğu şəraitində uşağa müsbət təsir göstərir.

Oyuncaqlar sevinc mənbəyi, canlı oyun üçün motivasiya, inkişaf etməkdə olan həyatın bütün instinktlərinin təzahürü üçün obyekt olmalıdır.

Müxtəlif yaş qrupları üçün oyuncaqların seçilməsi

Oyuncaq seçilərkən uşağın yaşı, oyuncağın tematik məqsədi və materialı nəzərə alınmalıdır.

Oyuncaqları təhlil etsək, onları müxtəlif meyarlara görə qruplara bölə bilərik.

Uşağın yaşına görə: körpə, orta, böyük və məktəbəhazırlıq qrupu;

Tematik məqsədinə görə: kuklalar, aksesuarlar və evlər: Kublar, inşaat materialları, mozaika, bulmacalar, əlavələr, yumşaq oyuncaqlar, heyvan fiqurları, mətbəx əşyaları, yeməklər, telefon, elektron və musiqi oyuncaqlar, nömrələr, hərflər, stolüstü oyunlar və s..

Materialına görə: Plastik, taxta və parça metallardan.

Oyuncaqlar həm də fakturasına görə kobud, hamar və rənglərə görə təsnif edilə bilər. Buna görə də müxtəlif yaşlı uşaqlar, xüsusilə də, kiçik yaşlı uşaqlar üçün oyuncaqların düzgün seçilməsi vacibdir.

Körpələr qrupunda təhsilin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- Uşaq sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi;
- Hərəkətlərin inkişafı;
- Əşyalarla hərəkətlərin inkişafı;
- Nitqin inkişafı.

Aşağıda verilən keyfiyyətə müvafiq oyuncaqlar seçilməlidir:

- İti küncləri, ağır çəkisi olmayan və təhlükəsiz oyuncaqlar;

- Diyirlətmək və atmaq üçün böyük toplar;
- Müxtəlif rəngli yük maşınları, arabalar - uşaqlar onları yerdən yerə köçürür və üzərinə kubik, gəlincik və digər daha kiçik oyuncaqları yığaraq sürürlər;
- Matryoshka(?) və piramidalar (Şəkil 2.5) - sensor inkişaf üçün oyuncaqlar uşağa müxtəlif cisimlər, onların xarakterik xüsusiyyətləri, rəngləri, forma və ölçüsü haqqında aydın təsəvvürlərin formalaşdırılmasına xidmət edir (Şəkil 2.6);

Şəkil 2.5. Piramidalar

- Süjet-obrazlı (Şəkil 2.7) oyuncaqlar, gəlinciklər (Şəkil 2.8), heyvanlar və məişət əşyaları - məzmuna görə uşaqlara ətraf aləmi əks etdirir (Şəkil 2.9);

Şəkil 2.6. Senso-motor inkişaf üçün oyuncaqlar

Şəkil 2.7. Sujetli-rollu oyuncaqlar

Şəkil 2.8. Gəlinciklər

Şəkil 2.9. Meyvə oyuncaqları

- Əyləncəli oyuncaqlar - bu oyuncaqların olması mütləqdir. Körpə uşaqlar onları oynada bilməsə də, oyuncaqların tərbiyəçi-müəllim tərəfdən istifədə edilməsinə baxır və sevinirlər;
- Tikinti materialları- taxta və ya plastik kubiklər, kərpiclər, leqo və sair (Şəkil 2.10 və Şəkil 2.11);
- Musiqi oyuncaqları - tütək, dodaq akkordeonu, nağara və sair..

Şəkil 2.10. Tikinti materialları oyuncağı

Şəkil 2.11. Leqo oyuncağı

Orta qrupda təhsilin vəzifələri mürəkkəbləşdirilir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar oyunda rolları daha aydın şəkildə fərqləndirirlər. Beləliklə, oyuncaqların seçilməsi çətinləşdirilir:

- Süjet-obrazlı oyuncaqların seçimi daha geniş olur (kuklalar-qızlar və kuklalar-oğlanlar, müxtəlif millətlərin kuklaları, onlara əlavə əşyalar: dənizçinin papağı, həkim xələti və s.);
- Tikinti materiallarının seçimi daha geniş olur, çünki uşaqlar artıq daha mürəkkəb konstruksiyalar yaradırlar (müxtəlif dəstlərdə olmalıdır);
- Musiqili, səsli oyuncaqların seçimi mürəkkəbdir (uşaq pianosu, nağara) (Şəkil 2.12);

Şəkil 2.12. Musiqi səsli oyuncaqlar

- Komplekt (dəst) oyuncaqlar lazımdır, çünki uşaqlar artıq kollektiv oynaya bilirlər (məsələn,"Ev heyvanları" üçün dam qurmaq).

Böyük qrup uşaqları həyatla daha geniş təmasda olur. Onlar artıq mürəkkəb süjetlərin inkişafına imkan verən oyuncaqlardan istifadə edə bilirlər. Buna görə də, bu yaş qruplarında hər cür oyuncaq müxtəlif çeşiddə təqdim edilməlidir. Texniki, idman-motor və teatr oyuncaqları böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Buna görə də əminliklə demək olar ki, oyuncaqların düzgün seçimi uşağın yaş imkanlarına uyğun şəkildə inkişaf etməsinə kömək edir.

Yaş xüsusiyyətlərinə görə uşaq oyuncağının seçilməsi əsas şərtlərdən biridir. Həyatının bu və ya digər dövründə uşaq ətraf aləmi müxtəlif yollarla tanıyır. Yeni biliklərin əldə edilməsi prosesinin darıxdırıcı və monoton olmaması üçün valideyn və qohumlar uşağa oyuncaqlar alır.

Bununla birlikdə oyuncaq uşağı maraqlandıracaq və uşağı öyrənməyə həvəsləndirəcək şəkildə seçilməlidir.

Düzgün oyuncağın seçilməsinin bir çox yolu vardır. Çox vaxt uşaqlar hansı oyuna ehtiyac duyduqlarını özləri bilirlər. Doğrudur, həmişə bu qərar şüurlu şəkildə verilmir və uşaqlar oyuncaq seçimində valideynlərin köməyindən istifadə edirlər. Əlbəttə, hər bir uşaq özünəməxsus şəxsdir və o, hər hansı bir çərçivəyə uyğunlaşmaq məcburiyyətində deyil. Erkən yaşlarda inkişaf çox sürətlə gedir, bu da oyun materialı, o cümlədən vəzifələr, metodlar və təhsil vasitələrinin dəyişikliyinə səbəb olur.

Körpə həyatının ilk aylarında alınan oyuncaqlar görmə və eşitmənin inkişafına kömək etməlidir. Həmin oyuncaqlar parlaq, iri, yüngül top, kürə və böyük şəkildə ola bilər (çarpayının üstündə körpənin gözündən 50 sm. məsafədə asılmalıdır).

2-2,5 aydan böyük süjetli oyuncaqlar (kukla və ayı) əlavə edilir, onlar çarpayı və manejin yanına qoyulur. Eyni zamanda, səsli oyuncaqlar da (zınqırov və s.) lazımdır. Oyuncağın səsləndirilməsi körpənin gözündə ona əlavə cazibədarlıq verir. Bundan başqa, uşağın sinəsinin üstündə əllə tutula bilən xırda oyuncaqlar asılır.

5-6 ayından başlayaraq əşyalarla hərəkət etmək üçün uşağa müxtəlif oyuncaqlar verilir: plastik, rezin, taxta, səsli oyuncaqlar, müxtəlif ölçülü toplar və s.. Oyuncaqların ölçüsü kiçik, orta və yığcam ola bilər. Onlar bir və ya iki əlində tutmaq üçün əlverişli olmalıdır.

0-1 yaşlı uşaqlar - bir çox fikrə zidd olaraq bu yaş uşaqlar üçün oyuncaqların əhəmiyyəti həddindən artıq böyükdür. Onlar müxtəlif rəngli, formalı və səsli olmalıdır. Uşaq yatağının üzərindən asılmış oyuncaqlar çox vacibdir. Bu oyuncaqlar görmə və barmaq motoru bacarıqlarını inkişaf etdirir. Körpə rəngləri ayırmağı və səbəb-nəticə əlaqələrini öyrənir. Yuxudan əvvəl körpəyə oxumaq üçün müvafiq kitablar, körpə yatanda isə qucağında saxlaya biləcəyi yumşaq oyuncaqların (ayı, dovşan, gəlincik və s.) olması zəruridir. Su prosedurları zamanı oynamaq üçün rezin ördək balası oyuncağı və ya rəngli böyük topdan istifadə etmək olar. Nəzərə almaq lazımdır ki, çox kiçik hissədən ibarət oyuncaqlar bu yaş uşaqlar üçün təhlükəlidir.

Həyatın ikinci ilində uşağa bütün növ oyuncaqlar təklif olunur. Bu zaman obrazlı oyuncaqlardan daha çox istifadə olunur. Müxtəlif materiallardan hazırlanmış kuklalar və su oyunları üçün kuklalar da bura daxildir. Kuklaların geyimi sadə (çıxarıla bilən və ya çıxarılmayan), kukla mebeli isə böyük ölçülü və möhkəm olmalıdır.

Oyun məişətinin vacib əşyaları:

- Mətbəx üçün dəst (iri və uşağın əlinin ölçüsünə görə qab-qacaq: boşqablar, fincanlar, qaşıqlar və qazanlar);
- Oyuncaq yataq dəstləri (yorğan üzləri, döşəklər, ədyal və s.);
- Səsli və səslənməyən müxtəlif materiallardan hazırlanmış heyvan fiqurları (dovşan, tülkü, inək, keçi, at və s.);
- Su oyunları üçün balıq və su quşları (kiçik və orta ölçülü);
- Süjetli-nəqliyyat oyuncaqları: kuklalar, çarxlar, arabalar və avtomobillər.

1-3 yaşlı uşaqlar - bu yaş aralığına daxil olan uşaqlar çox hərəkətli olur və buna görə hərəkətli oyuncaqları xoşlayırlar. Bu yaş uşaqlar üçün mükəmməl oyuncaq seçimi kiçik

arabalar, gəlinciklər üçün arabalar, simli və ya təkərli oyuncaqlardır. Barmaq motoru bacarıqlarının inkişafı üçün rəngli qələmlər, albom və təbaşir məqsədəmüvafiqdir. 1-3 yaş uşağın valideynləri təqlid etdiyi yaşdır, buna görə də uşağa oyuncaq telefon və s. vermək olar.

3-5 yaşlı uşaqlar - əqli qabiliyyətləri inkişaf edir, buna görə də çox pazllar, böyük maşınlar və bir çox geyim dəsti olan kuklalar alınmalıdır.

Oyuncaqların saxlanılması

Məktəbəqədər müəssisələrdə oyuncaqlar müvafiq şəkildə yerləşdirilməlidir ki, bu da müəyyən oyun avadanlıqlarının istifadəsini tələb edir: şkaflar, çarxlar top saxlamaq üçün torlar və s.

Tələblərin ödənilməsi üçün açıq rəflərin istifadəsi məqsədəuyğundur. Rəflər elə yerləşdirilməlidir ki, uşaqlar asanlıqla və kiminsə köməyi olmadan oyuncaqları götürüb qoya bilsinlər. Hər bir oyuncağın öz daimi yeri olmalıdır. Böyük tikinti materialları üçün aşağı rəflərdən istifadə etmək daha məqsədəuyğun, süjet-obrazlı oyuncaqlar və stolüstü çap oyunları üçün yuxarı rəflər daha uyğundur. Oyuncaqların yerləşdirilməsini gözdən keçirərək bəzi oyuncaqların digərləri ilə örtülməməsini təmin etmək lazımdır.

Oyuncaqları hazırlamaq və onları təmizləmək üçün sərf olunan vaxt da əhəmiyyətli rol oynayır. Didaktik və süjet-obrazlı oyuncaqları qutu və xırda səbətlərə qoymaq daha əlverişlidir, çünki bu halda uşaqlar asanlıqla oyuncaqları masalar və ya oyun yerlərinə apara, oyun bitəndən sonra yığa bilirlər. Bununla yanaşı, bu üsul uşaqlarda oyuncaqlara qayğıkeş münasibət, hərəkətlərin mütəşəkilliyi və qayda-qanun hissi aşılayır.

Musiqi oyuncaqlarının səsləndirilməsinin keyfiyyətini qorunmaq üçün şüşəli dolablara yerləşdirilməsi daha yaxşıdır. Didaktik oyuncaqlar xüsusi şkafda saxlanılır.

Oyuncaqların yerləşdirilməsi yalnız məqsədəuyğun deyil, həm də cəlbedici olmalıdır. Süjet-obrazlı oyuncaq-kuklalar, heyvan və ev heyvanlarını sanki özlərinə çağırır və uşaqları gözləyir.

Oyuncaqların saxlanma qaydası müəyyən dərəcədə daimi olmalıdır, yəni dəyişikliyə yol verməlidir. Uşaqlar, xüsusilə də böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqlar zaman-zaman oyuncaqların yerləşdirilməsinin estetik olması və qrupun ümumi tərtibatının pozulmaması üçün onlardan rahat istifadə etməyin müzakirəsinə cəlb olunurlar. Oyundan sonra səliqə-səhman yaradılmalıdır. Uşaqlara oyuncaqları qaydasında qoymağı öyrətmək erkən yaşlarından ağıllı, qənaətcillik, mütəşəkillik, səliqəlilik və ətrafındakıların əməyinə hörmət tərbiyə etmək deməkdir.

Oyuncaqların seçilməsi qaydaları:

- Oyuncaq siz və körpənizi sevindirməli, müsbət emosiyalara səbəb olmalıdır;
- Oyuncaq uşağı yormamalı və həddən artıq yükləməməlidir;
- Oyuncaq uşağın inkişafının fərdi xüsusiyyətləri və oyunda onun tələbatına cavab verməlidir;
- Oyuncaq maraq doğuran oyun dinamikasına malik olmalı və uşağı fəal hərəkətə həvəsləndirməlidir;

- Oyuncaq uşağın dünyagörüşünü genişləndirməli və uşağı idrak-tədqiqat fəaliyyətinə sövq etməlidir.

Oyuncaq uşağın zehni inkişafında vacib amildir. Oyuncaqlar estetik zövqü təmin etməli və inkişaf etdirməlidir. Buna görə də uşağın kollektiv səylərə həvəsini artırmalı və təşviq etməlidir.

Şübhəsiz ki, bütün oyuncaqlar gigiyena tələblərinə cavab verməlidir.

Oyuncaqların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi

Oyuncağı alarkən biz onun uşağa nə öyrədəcəyi barədə fikirləşirik? Onda hansı hisslər yaranacaq? Qorxmurmu? Uşaq böyüdükcə oyuncaq haqqında onun hansı xatirələri qalacaq?

Unutmamalıyıq ki, oyuncaq uşağa nəyisə öyrətməli və onda yalnız sevinc və mehribançılıq hissləri oyatmalıdır.

Çox vaxt valideynlər uşağın oyuncaqlarla oynamadığını və ancaq atanın evdə bir şey düzəltməsindən sonra qalan ev əşyaları və ya taxta küplərə üstünlük verdiklərini deyirlər. Uşaqların bir çox başqa oyuncağı olsa da, tez-tez anasının tikdiyi bezli oyuncaqlar ilə oynayırlar. Niyə? Çünki ağacdan hazırlanan oyuncaq "Sərt" və "İsti", parça və yundan hazırlanan ev, kukla isə "İsti" və "Yumşaq" olur. Uşağın barmaqları cansız plastiklər və ya soyuq metala toxunmur, isti və təbii materiala toxunur.

Alimlərin fikrincə, oyun və oyuncaq hər hansı bir mədəniyyətin ən vacib tərkib hissəsidir. Mədəniyyət necədirsə, oyuncaqlar da belədir. Oyuncağın köməyi ilə uşağa insan münasibətlərinin mahiyyəti ötürülür. Oyuncaq uşaq psixikası və körpənin şəxsiyyətinin inkişafına ciddi təsir edir. Həqiqətən, o, canlı və gerçəkdir. Bir oyuncaq ilə oynayan uşaq ən çox özünü oyuncaqla eyniləşdirir. Uşaqlar vaxtının çox hissəsini oyuna sərf edirlər. Bu baxımdan oyuncaq cəmiyyətdə qəbul edilmiş norma və mənəvi-əxlaqi dəyərlərə uyğun seçilməlidir.

Oyuncaq hansı halda zərərlidir? Əgər oyuncaq:

- Uşağı aqressiya və qəddarlığa təhrik edirsə;
- Qorxu və ya narahatlıq doğurursa;
- Uşağın tam inkişafına ziyan vuran psixoloji asılılığa səbəb olursa;
- Ətraf gerçəkliyin qavranılmasını təhrif edirsə.

Oyuncaq hansı halda faydalıdır? Əgər oyuncaq:

- Təhlükəsizdirsə;
- Cəlbedicidirsə;
- Estetikdirsə;
- Uşağın yaş imkanlarına uyğundursa;
- Çoxfunksiyalıdırsa (uşağın bacarıqlarının inkişafı üçün imkan verir: fiziki, mənəvi, əxlaqi və s.);
- Ekoloji təmiz materiallardan hazırlanıbsa;
- Qablaşdırılmışdırsa.

Oyuncağın tərtibatına müəyyən tələblər qoyulur:

- Oyuncaq uşaqda emosional münasibət yaratmaq, bədii zövqü tərbiyə etmək üçün cəlbedici və rəngarəng tərtibatda olmalıdır;
- Bədii ifadə dizayn, forma və rəngin ahəngdar birləşməsi ilə təmin olunmalıdır;
- Oyuncağın hazırlandığı material düzgün seçilməlidir (müşahidələr yumşaq və tüklü materialların müsbət emosiyalara səbəb olduğu və uşaqları oyuna təşviq etdiyini; kobud və soyuq səthli oyuncaqlar bir qayda olaraq sevilmir);
- Oyuncaqlar uşağın həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəsiz olmalı və bir sıra gigiyenik tələblərə cavab verməlidir.

Oyuncaqların vəziyyətinə tez-tez nəzarət edilməli, təmir və qüsuru olan oyuncaqların isə kənarlaşıdırılmasına diqqət yetirilməlidir.

Məktəbəqədər müəssisədə oyuncaqlar müvafiq şəkildə yerləşdirilməlidir. Bu da müəyyən avadanlıqlardan istifadə olunmasını tələb edir: rəflər, qutu və topların saxlanması üçün torlar.

Müasir tələblərə tam cavab verən oyuncağın yaradılması müxtəlif profilli mütəxəssisləri tərbiyəçi-müəllimlər, psixoloqlar, həkimlər, rəssamlar, heykəltəraşlar, dizaynerlər, texnoloqlar və mühəndisləri bir araya gətirməklə mümkündür.

Sosioloqların fikrincə, bir çox ölkələrdə eyni qeyri-sağlam tendensiya yaranmaqdadır. Uşaqlara bahalı oyuncaqlar almaqla böyüklər öz yüksək sosial statusu və öz rifahını vurğulamağa çalışır. Psixoloqlar sosioloqların bu narahatlığını bölüşərək hadisələrin bu cür inkişafının böyüməkdə olan nəslin mənəvi dəyərlərinin azalmasına səbəb ola biləcəyindən ehtiyat edirlər.

Alimlər belə qənaətə gəliblər ki, uşaqda çox sayda oyuncaq olsa da, o, onlardan yalnız 2-3-nü seçir, onlarla oynayır və həmin oyuncaqlar digər oyuncaqları da əvəz edir. Bu səbəbdən, uşağın az sayda oyuncağının olması daha yaxşıdır, çünki bu halda uşaq onlara diqqət və məhəbbətlə yanaşacaq.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Uşaqlıqda sevdiyiniz oyuncaq haqqında uşaqlar üçün bir hekayə hazırlayın və yazın.
2. "Oyuncaqların növləri" sxemini hazırlayın.
3. Tixeyevanın sözlərini necə başa düşdüyünüzü izah edin: "Uşaq oyuncağı sevir. Nəfsi, fəaliyyəti və yaradıcılığının uzun bir təzahürü üçün ayrılmış bir nöqtəni yüksək qiymətləndirir".
4. İki qrupa bölünərək bir sualın cavabını araşdırın və müzakirə edin:
   - Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin müxtəlif yaş qruplarında oyuncaqların müqayisəli təhlilini aparın və təhsilin prioritet sahələrini müəyyənləşdirin. Təhlilin nəticələrinə əsasən uşağın inkişafı üçün hansı oyuncaqların daha səmərəli olduğunu müəyyən edin.
5. Qrup müzakirələri təşkil edin:
   - Müşahidələr və fərdi söhbətlər əsasında uşaqlar və böyüklərin hansı oyuncaqlara üstünlük verdiklərini öyrənin. Sizcə, bunun nə ilə əlaqəsi var? Onların pedaqoji məqsədəuyğunluq və didaktik dəyərini müəyyənləşdirin.
6. Situasiyanı təhlil edin:
   Uşaqlara oynamaq üçün köhnəlmiş bloklar (kubiklər) verildi, yeni oyuncaq tikinti materialından isə tərbiyəçi-müəllim hündürmərtəbəli bina düzəlti. Uşaqlar kubiklə necə oynamaq lazım olduğunu bilmədiklərinə görə onlar köhnəlmiş kubiklərlə oynamalıdırlar, yeni kubiklərdən hazırlanmış tikili isə otağın dizaynı üçündür.
   - Qrup otağında sırf dizayn və ya bəzək məqsədi ilə oyuncaqlar yerləşdirilə bilərmi?
   - Oyuncaqların seçilməsi və qrup otağında yerləşdirilməsi üçün hansı tələblər var?

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Təlim, tərbiyə və inkişaf prosesində oyuncaq, material və avadanlıqları uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun seçmək”

1. Təqdim olunan tədris və metodik ədəbiyyat əsasında valideynlərə "Uşaqların inkişafında oyuncaqların rolu" mövzusunda məsləhətlərin dəstəkləyici-məntiqi diaqramını tərtib edin.

2. Hər hansı oyuncaq seçin və cədvəldə göstərilən meyarlar əsasında onun göstəricilərini qeyd edin:

№	Uşağın yaşı	Oyuncağın quruluşu	Oyuncağın əhəmiyyəti	Oynayarkən müəllimin dəstəyi
1.	3 yaş			
2.	4 yaş			
3.	6 yaş			

3. Aşağıdakı mövzulara dair təqdimat hazırlayın:
   - Oyuncağın mənşəyi.
   - Oyuncağa qoyulan tələblər.
   - Oyuncağın növləri.
   - Məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişafında oyuncağın rolu.

2.4. Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydalarının tətbiqi üçün müxtəlif metodları təsvir edir

Davranış qaydalarının tətbiqi

Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydaları

Təəssüf ki, çox vaxt insanlar öz ehtiyatsızlığından əziyyət çəkirlər. Çünki düşünülməmiş hərəkətlərin nəticələrini qabaqcadan görə bilmir və fövqəladə hallardan özləri və ətrafdakıları qorumaq üçün lazımi tədbirlər görməyi unudurlar. Belə hallarda ən az müdafiə olunan uşaqlar olur, çünki yaranmış ekstremal vəziyyətlərdə özünü necə aparmalı olduqlarını bilmirlər.

Təhlükə nədir?

Təhlükə - həyat təhlükəsizliyinin mərkəzi anlayışıdır və gizli xarakter daşıyır.

Təhlükənin (Şəkil 2.13) nəticələri:

- Həyat üçün təhlükə;
- Sağlamlığa zərər vurma ehtimalı;
- İnsan orqan və sistemlərinin normal işləməsi üçün şərtlərin pozulması.

Şəkil 2.13. Təhlükənin müəyyənləşdirilməsi

İnsanın olduğu yer ilə bağlı bir sıra təhlükələr:

- Evdə təhlükə;
- Yol və küçədə təhlükələr;
- Təbiətdə təhlükə;
- Tanımadığınız insanlar ilə ünsiyyət zamanı təhlükələr.

Təhlükəsizlik anlayışı insanın həyatına qədim zamanlardan daxil edilmişdir. Praktiki olaraq hər addımda biz onun müxtəlif növləri ilə qarşılaşırıq: məişət və yollarda təhlükəsizlik, yanğın və su təhlükəsizliyi, davranış, ünsiyyət, informasiya təhlükəsizliyi və s., hətta sağlam həyat tərzi də bu anlayışla bağlıdır. Təhlükəsizlik nədir? Niyə bu konsepsiya insan həyatının ayrılmaz bir hissəsidir?

Uşağın müxtəlif inkişaf mərhələlərində fəaliyyət göstərdiyi məkanın genişlənməsi istər-istəməz bir çox təhlükənin yaranmasına səbəb olur.

Bütün bunların qarşısının alınması mümkün deyil, amma tərbiyəçi-müəllim uşaqlara uşağın həyatı və sağlamlığı üçün potensial təhdidləri göstərmək və izah etmək,

mümkündürsə əgər onların qarşısının alınması yollarını öyrətmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Qaydaların əksəriyyəti real həyata uyğun tənzimlənir. Buna görə də təhlükəsiz davranışın əsaslarının formalaşdırılması üzrə məktəbəqədər təşkilatın işi uşaqların yaxınları ilə qarşılıqlı əlaqənin nəzərə alınması ilə qurulur.

Uşaqlarda təhlükəsiz davranışın əsaslarının formalaşdırılması - gündəlik, çətin, lakin son dərəcədə vacib bir işdir.

İnsanın həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi müasirlik üçün ciddi problemdir.

Təhlükəsizliyə daxildir:

- Təhlükəni qabaqcadan görmək;
- İmkan daxilində yol verməmək;
- Zəruri hallarda hərəkət etmək.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda vəziyyətin təhlili və hərəkətlərin nəticələrinin proqnozlaşdırılması bacarıqları zəif inkişaf edir. Pedaqoqlar və valideynlərin vəzifəsi təkcə uşağı qorumaq və müdafiə etməkdən ibarət deyil, həm də onu müxtəlif çətin, bəzən isə təhlükəli həyat vəziyyətləri ilə görüşə hazırlamaqdan ibarətdir. Beləliklə, dünyaya olan təbii maraqları, açıqlığı və inamı boğmadan uşaqları təhlükələrdən qorumaq, onları qorxutmamaq və tam bir həyata hazırlamaq lazımdır. Bu baxımdan uşağın sosial təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün effektiv üsullar axtarmaq lazımdır.

Uşaqların təhlükəsizliyinin artırılması üçün onlar o qədər də mürəkkəb biliklər və bacarıqlara malik olmamalıdırlar. Onlar öz səhvlərini müşahidə etmək və təhlil etməyi bacarmalıdırlar. Buna görə də uşaqda ətrafındakıların şəxsi təhlükəsizliyinə şüurlu və məsuliyyətli münasibət formalaşdırılmalı, qeyri-adekvat vəziyyətlərdə effektiv və əsaslandırılmış hərəkətlərə hazırlaşdırılmalıdır.

Bu vəzifələr həm valideynlər, həm də uşaq təhsil müəssisələrinin müəllimləri qarşısında durur.

Təhlükəsiz davranışın formalaşdırılması

Təhlükəsizlik təhlükənin olmaması deyil, ondan qorunmaqdır.

Təhlükələrdən qorunmaq üçün təhlükənin haradan gəldiyini anlamaq lazımdır.

Təhlükə mənbələrinin ən müxtəlif təsnifatları var, lakin əsasən iki mənbəyi var: təbii və sosial.

Mövsümi hadisələr, güclü hava dəyişiklikləri (qasırğalar, fırtınalar və s.), flora və faunanın müxtəlif dəyişiklikləri kimi təhlükələrin mənbələri təbiətlə bağlıdır.

Təhlükələrin sosial mənbəyi insanın fəaliyyəti və onun əməyinin nəticələri ilə bağlıdır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla işin nəticələri tərbiyəçi-müəllimin öz işində seçdiyi təhlükələrin təsnifatı ilə müəyyən edilir:

Şəkil 2.14. Süni əşyalar

- Küçələr və yollarda təhlükəsizlik;
- Əşya və mikroorqanizmlər (Şəkil 2.14);
- Gündəlik həyatda təhlükəsizlik (mikroblardan qorunma və şəxsi gigiyena qaydaları);
- Təbiətdə təhlükəsizlik (bitki və heyvan dünyası və təbii hadisələr);
- İcma ilə qarşılıqlı təhlükəsizlik;
- Yanğın təhlükəsizliyi.

Təhlükə mənbəyini dərk edən bəşəriyyət şərti olaraq iki qrupa aid edilə biləcək müxtəlif təhlükəsiz davranış qaydaları üzərində işləyir:

- Profilaktik xarakter daşıyan və mümkün təhlükəli halların qarşısının alınmasına (Şəkil 2.15) yönəldilmiş xəbərdarlıq qaydaları;
- Təhlükəli vəziyyətdə həyat və sağlamlığın qorunmasına yönəldilmiş davranış qaydaları.

Şəkil 2.15. Profilaktik xarakterli tədbir

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla iş zamanı təhlükəsiz davranışın əsaslarının formalaşdırılması üzrə işlərin əsas məzmunu xəbərdarlıq qaydaları əsasında qurulur. Bu qaydaların əksəriyyəti uşağın real həyatında tətbiq olunur. Məsələn, mədəni gigiyena bacarıqları, nitq etiketinin formalaşdırılması çərçivəsində və ikinci qrup qaydalar (etiket vəziyyətində davranış qaydaları) ailə tərbiyəsi şəraitində daha fəal və effektiv şəkildə hazırlanır.

Ona görə də müəllimlərin işi uşaqların ailələri ilə qarşılıqlı fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır.

Təhlükəsizlik qaydalarının pozulmasının səbəbləri təhlükəsiz davranış əsaslarının formalaşdırılması üzrə iş sisteminin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

- Uşaqlara veriləcək biliklər (təhlükələr, onların xüsusiyyətləri və yaranma səbəbləri);
- Formalaşdırılacaq bacarıqlar (təhlükədən qorumaq və təhlükəli halların qarşısının alınması);
- Təhlükəsiz yaşayış mədəniyyətinin tərbiyə edilməsi (özü, digər insanlar və ya təbiət obyektlərinin vəziyyətindən təhlükəsizliyə münasibət).

Gündəlik həyat, cəmiyyət və təbiətdə təhlükəsizlik əsaslarının formalaşdırılması bölməsində tədris prosesinin təşkili məktəbəqədər təhsilin dövlət standartlarını vurğulayan məktəbəqədər təhsilin kurrikulumuna əsaslanır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi və sağlam həyat tərzinin formalaşdırılması üzrə hansı işlər görülməlidir?

- Uşaqların öz aralarında qarşılıqlı əlaqələrini inkişaf etdirən oyunlu vəziyyətlər

təşkil etmək;

- Böyüklərin uşaqlarla müstəqil və birgə fəaliyyətlərində tanış qaydalardan istifadə etməyə təşviq edən əşyavi-oyun mühiti yaratmaq.

Uşaqların ciddi şəkildə yerinə yetirməli olduqları davranış qaydalarını qeyd etmək və onlara təqdim etmək lazımdır, çünki onların sağlamlıq və təhlükəsizliyi bundan asılıdır. Bu qaydalar uşaqlara ətraflı izah edilməli və sonra onların yerinə yetirilməsinə nəzarət edilməlidir.

Lakin təhlükəsizlik yalnız öyrənilmiş biliklərin həcmi deyil, müxtəlif vəziyyətlərdə həmin biliklərdən istifadə edərək düzgün davranmaq qabiliyyətidir.

Bundan başqa, uşaqlar küçə və evdə gözlənilməz vəziyyətə düşə bilərlər, buna görə böyüklərin əsas vəzifəsi onlarda müstəqillik və məsuliyyətin inkişafının stimullaşdırılmasıdır.

Beləliklə, uşaqlarla iş sistemli şəkildə aparılmalıdır.

Təhlükəsiz davranışların öyrənilməsi uzun illərin işidir. Burada bir-iki söhbətlə heç nə əldə etmək olmaz.

Hər bir təhlükəsiz davranış bacarığı tədricən formalaşdırılır. Tərbiyəçi-müəllim əmin olmalıdır ki, uşaq deyilən məlumatı öyrənib və ona hər şey aydındır. Təhlükəsizlik qaydalarına əməl olunması uşaqda avtomatizmə çatdırılmalıdır. Yalnız bundan sonra uşağın təhlükəsizliyinə zəmanət verilir. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, ən vacib şey valideynlər, müəllimlər və ümumilikdə böyüklərin fərdi nümunəsidir.

Təhlükəsiz davranışın formalaşdırılma üsulları

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi iki istiqamətdə aparılmalıdır:

- Otaq və həyətdə travmatik vəziyyətlərin aradan qaldırılması;
- Məktəbəqədər yaşlı uşaqların özləri arasında təhlükəsiz davranışın inkişafı.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin binası və sahəsində travma təhlükəsi olan halların qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün şəraitin yaradılması sanitar qaydalar və normalarla tənzimlənir və bu, məktəbəqədər təhsil proqramını həyata keçirən təhsil müəssisəsinin fəaliyyəti üçün dəyişməz qanunvericilik şərtidir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda təhlükəsiz davranış tərbiyəsinin ən geniş yayılmış üsullarını nəzərdən keçirək.

İnformasiyanın ötürülməsi və qavranılmasının xarakterinə görə metodlar **şifahi** (hekayə, söhbət, uşaqlara suallar və s.), **əyani** (nümayiş və s.) və **praktik** (yaradıcılıq layihələrinin, oyunların və məşqlərin yerinə yetirilməsi və s.) növlərə bölünür.

Cədvəl 3.1-də Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində tərbiyəçi-müəllimlərin işində istifadə olunan metodlar və onların növlərinin ümumiləşdirilmiş variantı təqdim olunur:

Metodlar	Körpələr, orta və böyük yaş	Məktəbəhazırlıq yaş
Əyani	Yetkinlər və böyük məktəbəqədər uşaqların davranış qaydaları	Böyüklərin davranış nümunəsi
	Rəsmlər, şəkillər, illüstrasiyalar və əyani vəsaitlərə baxış	Rəsmlər, şəkillər, bukletlər, illüstrasiyalar, əyani və multimedia vəsaitlərinə baxış
	Cizgi filmləri və diafilmlərə baxış	Təlim cizgi filmləri, filmlər və onlayn diafilmlərinə baxmaq
	Multimedia təqdimatlarının nümayişi	Multimedia təqdimatlarının nümayişi, nümayiş fraqmentləri və elektron ensiklopediyalar
	Problemli situasiyalarda kukla tamaşalarının nümayişi	Problemli situasiyalarda kukla və dram tamaşalarının nümayişi
	Obyektlər və obyektlərlə təhlükəsiz hərəkətlər və ən sadə təcrübələrin nümayişi	Elementar təcrübələrin nümayişi
	Sadə müşahidələr	Müqayisəli müşahidələr və ekskursiyalar
Şifahi	Situasiya üzrə fərdi ünsiyyət	Situasiyaya uyğun fərdi və qrup ünsiyyəti
	İzahat və xatırlatma izahatı	İzahat, xatırlatma izahatı və şifahi təlimat
	Bədii ədəbiyyatın oxunması və tapmacalar	Bədii ədəbiyyatın oxunması, tapmacalar və tapmacaların tərtib edilməsi
	Hekayə və hekayə-izahat	Hekayə və uşaqların şəxsi təcrübəsindən hekayələr hazırlamaq
	Söhbətlər və problemli vəziyyətlərin müzakirəsi	Söhbətlər və problemli vəziyyətlərin həlli
Praktiki	Qaydalı oyunlar	Qaydalı oyunlar, oyun hərəkətləri və kompüter oyunları
	Müstəqil uşaq oyunları (süjet və qaydaları ilə)	Müstəqil uşaq oyunları (süjet və qaydaları ilə)
	Ev təsərrüfatının potensial təhlükəli predmetləri ilə situasiya-imitasiya hərəkətlərinin	Qrup otağı, nəqliyyat vasitələri və şəhər küçələrinin maketindən istifadə edilərək oyun hərəkətləri

	modelləşdirilməsi	və vəziyyətinin modelləşdirilməsi
	Məhsuldar və rol xarakterli yaradıcı tapşırıqların yerinə yetirilməsi	Yaradıcılıq layihələrinin və viktorinalar, müsabiqələr və komanda oyunlarının keçirilməsi
	Qəzetlərin birgə hazırlanması	Qəzetlər, plakatlar və bukletlərin birgə hazırlanması
	Kitabçaların hazırlanması	Kitabçalar, elektron kitablar və cizgi filmlərinin çəkilişi
	Səhnələşdirilmiş oyunlar	Tamaşaların hazırlanması və nümayişi (uşaqlar danışır və göstər)

Cədvəl 3.1. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin müəllimlərinin işində istifadə olunan metodlar və onların növlərinin ümumiləşdirilmiş variantı

Uşaq davranışının qadağalar yolu ilə tənzimlənməsi minimum səviyyədə olmalıdır. Böyüklərin nümunəsi - məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün təhlükəsiz davranışın ən yaxşı dərsidir.

Təhlükəsiz davranış bacarıqlarının formalaşdırılmasına uyğun oyunlar

Hər kəs uşaqların oynamağı sevdiyini bilir. "Gəlin oynayaq" təklifi həmişə onların razılığına zəmanət verir. Razılıq və maraq varsa, belə bir əhval-ruhiyyə ilə uşaq oyunda didaktik tapşırıqları asanlıqla dərk edəcək və mənimsəyəcəkdir.

Qaydalarla təklif olunan oyunlar təhlükəsizliyin aşağıdakı sahələri ilə əlaqəli fikirlərin genişləndirilməsi və bacarıqların inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir: küçə, yollar, ev və təbiətdə təhlükəsizlik, təhlükəsiz cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqə və yanğın təhlükəsizliyi.

Küçələr və yollarda təhlükəsizlik haqqında 3-4 yaşlı uşaqlar üçün oyun

Tərbiyəçi-müəllim deyir: “Uşaqlar, sizinlə nənələrinizi ziyarət edəcəyik. Mən yaşıl dairəni göstərəndə gedəcəyik, qırmızı dairəni göstərəndə isə dayanacağıq”.

Uşaqlar rəngləri fərqləndirməyi yaxşı öyrəndikdə tərbiyəçi-müəllim işıqforun yaşıl işığı ilə niyə getmək lazım olduğu və qırmızı işıqda durmaq lazım olduğunu izah edə bilər.

Uşaqlar avtomobil şəkillərinə baxırlar.

Oyun vəziyyətlərində özümüzü ictimai yerdə davranmağı təkmilləşdiririk.

Təhlükəsizlik adası (4-5 yaşlı uşaqlar üçün)

Məqsədləri: Svetofor siqnalları haqqında uşaqların biliklərini gücləndirmək, diqqətlilik və siqnalla hərəkət etmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək.

Materiallar: Musiqi alətləri və oyun otağının mərkəzindəki hasara alınmış zona. Oyunun gedişi: Uşaqlar musiqi müşayiəti ilə müxtəlif hərəkətlər edirlər. Musiqi dayandıqda uşaqlar tez zonanın mərkəzində dayanmalıdırlar (təhlükəsizlik adası).

"İşıqforu yığın" (4-5 yaşlı uşaqlar üçün)

Məqsədləri: İşıqforun siqnallarının əhəmiyyətini sadalayır;

Topun ötürülmə bacarıqlarını nümayiş etdirir;

Komanda formasında olan oyunda hərəkət edir.

Materiallar: 3 ədəd hava topu.

Oyunun gedişi: Uşaqlar iki komandaya bölünürlər. Hər komandanın kapitanı seçilir və ona qırmızı, sarı və yaşıl toplar verilir. Müəllimin siqnalı ilə komanda kapitanı qırmızı topu növbəti oyunçuya ötürür və s.. Top son oyunçuya çatdırıldıqda yuxarı qaldırılır və bu, ilk qırmızı işığın yanması deməkdir. Yalnız bundan sonra kapitan zəncir boyu sarı topu ötürür. Sonda isə yaşıl topu ötürür. Zəncir boyunca bütün üç topu daha sürətli ötürən komanda udur (üç yol nişanını işıqlandıracaq).

Məişətdə təhlükəsizlik

Bir, iki, üç və təhlükəli bir əşya tapın!

(4-5 yaş uşaqlar üçün)

Materiallar: Potensial təhlükəli obyektlərin təsviri olan kartlar.

Oyunun gedişi: Tərbiyəçi-müəllim və uşaq oyuncaqlara üzünü döndərib deyir:

“1, 2 və 3! Diqqətlə bax! 1, 2 və 3! Təhlükəli əşyanı tap!”

Bu müddət ərzində oyunçular təhlükəli ola biləcək əşyaların şəkillərini tapmalı və göstərməlidirlər (elektrik rozeti, masa küncü və pəncərə). Sonra aparıcı hər bir oyunçuya yaxınlaşır və niyə belə bir seçim etdiyini soruşur və təhlükənin qarşısını almaq üçün nə edilməsi lazım olduğunu izah etməyi xahiş edir.

"Təhlükəli - təhlükəsiz"

(3-5 yaş uşaqlar üçün)

Materiallar: Təhlükəsiz və potensial təhlükəli obyektlər təsvir edilən kartlar dəsti (məsələn, gəlincik, boyalar, qayçı, yapışqan, çəngəl və qaz sobası) və kartların arxa tərəfində təhlükəli əşyalar üçün qırmızı, təhlükəsiz əşyalar üçün isə yaşıl işarələr var.

Oyunun gedişi: Uşaqlar fərdi və ya kiçik qruplar şəklində oynaya bilərlər (2-4 nəfər).

Böyüklər kartları masada qarışdırır və uşağa onları iki qrupda yerləşdirməyi təklif edirlər: Birində bütün təhlükəsiz əşyaları, digərinə isə onlarla ehtiyatsız rəftar etdikdə təhlükəli ola bilən əşyaları qoymaq.

Tapşırığın sonunda kartlar tərsinə çevrilir və uşaq tapşırığın düzgünlüyünü müstəqil olaraq yoxlamaq imkanı əldə edir.

Təbiətdə təhlükəsizlik

“Həşərat dünyası”

Material: İştirakçıların sayına görə insanlar üçün təhlükəli və təhlükəsiz olan həşərat şəkilləri, qırmızı və yaşıl halqa.

Oyunun gedişi: Şəkil olaraq iki fərqli həşərat qrupundan istifadə olunur: Kəpənək və ağcaqanadlar, xallı böcək və arılar, may böcəyi və arılar. Qrupun müxtəlif yerlərində halqalar yerləşdirilir: Qırmızı - təhlükəli həşəratlar üçün və yaşıl - təhlükəsiz həşəratlar üçün. Böyüklərin "Gün!" siqnalına uyğun olaraq oyunçular oyun meydançasından qaçırlar. "Gecə!" siqnalına uyğun olaraq öz halqasının yanında yığışırlar (halqanın rəngi oyundan əvvəl müəyyən olunur). Öz evini birinci tutan qrup qalib gəlir.

Təhlükəsizlik qaydalarının tətbiqi ilə bağlı ailələrlə işləmək

Bir çox şəxsi təhlükəsizlik qaydasının tətbiqi və inkişafı valideynlərin fəal iştirakı olmadan mümkün deyil. Bu məzmun üzərində iş təşkil edilərkən valideynlərin cəlb edilməsi lazımdır. Tərbiyəçi-müəllimlər həmfikir olmalıdırlar. Uşaqlarda təhlükəsiz davranışın formalaşdırılması ilə əlaqədar valideynlərlə görüş təşkil edilməlidir. Valideynlərə izah edilməlidir ki, qaydaların tam mənimsənilməsi üçün uşaq təkbaşına öyrənməməli, mütləq real şəkildə əməldə görməli və real həyatda müşahidə etməlidir. Valideynlərlə görüşərkən aşağıdakıları etmək lazımdır:

- Bu mərhələdə uşaqların təhlükəsizlik probleminin aktuallığı və vacibliyini izah etmək;
- Müəllimin il ərzində uşaqları tanış edəcəyi qaydaların dairəsini təyin etmək.

Eyni zamanda, hər bir yaş qrupunda olan uşaqların hansı qaydalara diqqət yetirməli olduqları və hansı dinamikada mürəkkəbləşə biləcəklərini göstərmək lazımdır. Valideynlərin diqqətini ona yönəltmək lazımdır ki, uşağın təhlükəsizliyi ilə bağlı müəyyən məsələlər yalnız ailədə həll edilə bilər. Bu ilk növbədə "Evdə təhlükə" mövzusuna aiddir. Təhlükəli əşyalarla rəftar barədə uşaqla xüsusi iş aparılmalıdır.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün həyat təhlükəsizliyi və sağlam həyat tərzini təbliğ etmək üçün hansı işlər görülməlidir? Qrup yoldaşlarınızla birgə müzakirə edin.

2. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində uşaqlar üçün təhlükəsiz şəraitin yaradılması üçün istifadə edilən metodları cədvələ uyğun tərtib edin:

Metodlar	Körpələr, orta və böyük yaş	Məktəbəhazırlıq yaş
Əyani		
Şifahi		
Praktiki		

3. "Nağıllar yalandır, amma nəyəsə işarədir" oyunu

Hər kəs nağılları bilir (ən çox təhlükəsiz davranış qaydalarını pozan qəhrəmanların nümunələrini ehtiva edir).

1. Həyat təhlükəsizliyinin pozulması kədərli nəticələrə gətirib çıxardığı nağıllar hansılardır. Kim daha çox nağıl və hekayə adı çəkər ? Niyə? İzah edin.
2. Hər hansı bir nağıl seçin və onu "Yenidən" elə yazın ki, təhlükə aradan qalxsın.
3. Tövsiyə: Bu fürsətdən istifadə edilərək uşaqların fikirlərinin möhkəmləndirilməsi yollarını göstərin.

4. Müzakirə sualları:
    1. Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydalarının tətbiqi zamanı nəzərə alınmalı metodların əsas şərtləri hansılardır?
    2. Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydaları hansılardır?
    3. Təhlükəli vəziyyətlərlə bağlı ailələrlə aparılan iş qaydaları hansıdır?

5. Tapşırıq:
    1. Təklif etdilən suallar haqqında ədəbiyyatlarda nəzəri məlumat axtarışı;
    2. Alınan məlumatların qavranılması və termin və anlayışların inkişafı;
    3. Hər bir suala cavab üçün bir plan tərtib etmək;
    4. Bu mövzuda nümunələrin axtarışı (testlər, pedaqoji təcrübə nümunələri və s.).

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

"Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranış qaydalarının tətbiqi üçün müxtəlif metodları təsvir etmək"

1. Təhlükəli vəziyyətlərdə düzgün davranışa dair tərbiyəçi-müəllimlər üçün qoyulan tələblər mövzusunda referat hazırlayın.

2. Aşağıdakı cədvələ hər bir yaş qruplarına uyğun vəzifələri qeyd edin:

1-3 yaş	3-4 yaş	4-5 yaş	5-6 yaş

3. İnteryeri qurarkən təhlükəsizlik qaydalarına aid olanları qeyd edin:

Təhlükəsiz davranış qaydaları	**Tərbiyəçi-müəllim**	**Uşaq**

CAVABLAR

Təlim Nəticəsi 1 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 1	
Sual 1	A

Təlim Nəticəsi 2 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	E
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	C

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Məktəbəqədər təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 16 iyun 2017. http://www.president.az/articles/24248
2. "Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı" Bakı şəhəri, 8 avqust 2019-cu il № 351
3. "Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı və proqramı". 16 iyul 2010-cu il. http://www.edu.gov.az/
4. Təhsil müəssisələrinin tikintisinə, maddi-texniki təchizatına dair vahid normalar, ümumi sanitariya-gigiyena tələbləri, şagird yerləri ilə təminat normativləri. 171nömrəli qərar. Bakı 2012
5. A. Həsənov "Məktəbəqədər pedaqogika" Bakı-2000
6. L.Cəfərova Məktəbəqədər müəssisə rəhbərinin stolüstü kitabı. Bakı-2015
7. Kərimov Y. Ş. "Təlim metodları". Bakı, 2009
8. Veysova Z. "Fəal (interaktiv) təlim: Müəllimlər üçün vəsait", UNİCEF, 2007.
9. İnnovativ dərs modelləri. Müəllimlər üçün metodik vəsait. Bakı, Açıq Cəmiyyət İnstitutu– Yardım Fondu, 2002.
10. Pometun E. "İnteraktiv təlim". (Müəllimlər üçün tədris vəsaiti) (Tərcümə edəni K.Quliyeva) Bakı, 2010
11. Məktəbəqədər təhsilin kurikulumu (Layihə) Bakı-2017
12. Арсентьева В.П. "Игра – ведущий вид деятельности в дошкольном дет-стве: учеб. пособие". – М., 2009.
13. Козлова С.А., Куликова Т.А. "Дошкольная педагогика". – М., 2007.
14. Макаренко А.С. "Лекции о воспитании детей (любое издание)".
15. Менджерицкая Д. "Детские игры. Дошкольное воспитание". 2008. № 5. – С. 10.
16. Флерина Е.А. "Игра и игрушка". – М., 1973.
17. Эльконин Д. "Воспитательное значение сюжетной ролевой игры // Дошкольное воспитание". 2008. № 8. – С. 17.
18. Монакова Н.И. "Развитие эмоциональной сферы дошкольника". СПб "Речь" 2008.
19. Новоселова С. "Развивающая предметная среда: Методические рекомендации по проектированию вариативных дизайн – проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах" Л.Н. Павлова. 2-е изд. – М.: Айресс Пресс, 2007. - 119 с.
20. "Здоровьесберегающая инфраструктура в системе образования [Текст]: учебное

пособие” / [Э.М. Казин, Н.П. Абаскалова, Р.И. Айзман и др., отв. ред.: Э.М. Казин, Н.Э.

21. Касаткина]. – М: Изд-во «Омега-Л», 2014. – 575 с. : ил. табл. – (Университетский учебник).
22. Кравцов, Г. Г. “Психология и педагогика обучения дошкольников” [Текст] / Г. Г.
23. Кравцов, Е. Е. Кравцова. – М. “МОЗАИКА-СИНТЕЗ”, 2013. – 264 с. - [Электронный ресурс)
24. Коджаспирова, Галина Михайловна. “Педагогика” .учебник / Г. М.Коджаспирова. - М. КноРус, 2010. - 740 с.
25. Менг, Т.В. “Исследование образовательной среды: проблемы, подходы, модели” [Электронный ресурс] / Т.В. Менг. – 2011. 98 с. URL: http://e.lanbook.com/books/element.php?pl1_id=5588 (дата обращения: 27.12.2014).
26. “Психолого-педагогические и здоровьесберегающие аспекты формирования адаптивноразвивающей образовательной среды: учеб. пособие" / Кемеровский гос. унт.
27. Кафедра человека и животных и валеологии, Лаборатория развития личности центра довузовской подготовки; [отв. ред. Э.М. Казин]. – Кемерово: Сибирская издательскаягруппа, 2009. – 82 с.
28. Тульчинский Г.Л., Артемьева Т.В. “Привлечение средств на проекты и программы в сфере образования и науки” [Электронный ресурс]: Учебное пособие/ Г.Л.Тульчинский, Т.В. Артемьева. – Изд-во: «Лань», «Планета музыки». – 2010. – 288 с. -URL: http://e.lanbook.com/books/element.php?pl1_id=1929 (дата обращения: 27.12.2014).
29. Allen, K. E., & Cowdery, G. E. (2014). “*The exceptional child: Inclusion in early childhood education”*. Independence, KY: Wadsworth Publishing.
30. Barton, E. E., & Smith, B. J. (2015). “*The preschool inclusion toolbox: How to build and lead a high-quality program”*. Baltimore, MD: Brookes.
31. The Division of Early Childhood (DEC), & the National Association for the Education of Young Children (NAEYC). (2009, April). “*Early childhood inclusion”*. Position statement. Retrieved on December 9, 2015, from http://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/DEC_NAEYC_EC_updatedKS.pdf
32. Dunlap, G., Wilson, K., Strain, P., & Lee, J. K. (2013). “*Prevent, teach, reinforce for young children: The early childhood model of individualized positive behavior support”*. Baltimore, MD: Brookes.
33. Gauvreau, A. N., & Schwartz, I. S. (2013). “Using visual supports to promote appropriate behavior in young children with Autism and related disorders. *Young Exceptional Children Monograph Series”, 15*, 29–44.

34. Lamm, S., Grouix, J. G., Hansen, C., Patton, M. M., & Slaton, A. J. (2006). "Creating environments for peaceful problem solving. *Young Children", 6*(1), 22–28.

35. Meece, D., & Soderman, A. K. (2010). "*Positive verbal environments: Setting the stage for young children's social development*". Retrieved on December 9, 2015.

36. Sainato, D. M., & Carta, J. J. (1992). "*Classroom influences on the development of social competence of preschool children with disabilities: Ecology, teachers, and peers*". In S. L. Odom, S. R. McConnell, & M. A. McEvoy (Eds.), Social competence of young children with disabilities: Issues and strategies for intervention. Baltimore, MD: Brookes.

37. Sandall, S. R., & Schwartz, I. S. (2008). "*Building blocks for teaching preschoolers with special needs*". Baltimore, MD: Brookes.

38. Santora, L., & Anti-Defamation League staff. (2012). "*How can you create a*

39. *learning environment that respects diversity?"* Retrieved on December 9, 2015, from http://www.adl.org/assets/pdf/education-outreach/How-Can-You-Create-a-Learning-Environment-That-Respects-Diversity.pdf

40. Creative curriculum. For infants, toddlers and twos.USA, vashington, 2010.p.-247

41. Creative Curriculum for Preschool, Diane Trister Dodge, Teaching Strategies, Washington DC, 2008.

42. http://www.maam.ru/detskijsad/

43. https://nsportal.ru/detskiy-sad

44. http://festival.1september.ru/